

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

СТРУК Христина Миколаївна

**Шляхи підвищення конкурентоспроможності
виробництва сільськогосподарської продукції /
Ways of increasing competitiveness of production of
agricultural products.**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ЕФАПзм-21
Х. М. Струк

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В. В. Лагодієнко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 113 сторінок, 13 таблиць, 11 рисунків, список використаних джерел із 89 найменувань.

Метою дипломної роботи є обґрунтування економічних основ та практичних засад формування конкурентоспроможного виробництва молока в аграрних підприємствах Тернопільської області.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, в яких формується конкурентоспроможність продукції молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Предметом дослідження є теоретичні і прикладні проблеми розвитку конкурентоздатного виробництва молока в сучасних економічних умовах.

Одержані висновки та їх новизна: полягають в розвиткові теоретико-методологічних і розробці практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ефективність, групування, собівартість, ціна, рентабельність.

RESUME

Thesis contains 113 pages, 13 table, 11 figures, list of references with 89 titles.

The aim of the thesis is to study economic fundamentals and practical principles of forming a competitive milk production in the agricultural enterprises of Ternopil region.

The object of research are economic relations, where the emerging competitiveness dairy farms in the Ternopil region.

The subject of research are theoretical and applied problems of competitive milk production in the current economic conditions.

The resulting conclusions and their novelty, is to develop theoretical and methodological development and practical recommendations for improving the competitiveness of agricultural Products.

Keywords: competitiveness, efficiency, clustering, cost, price, profitability.

АНОТАЦІЯ

Струк Х.П. Шляхи підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

Дипломна робота за спеціальністю 8.03050401 – економіка підприємства. –

Тернопільський національний економічний університет. Факультет аграрної економіки і менеджменту, м. Тернопіль, 2017.

В дипломній роботі узагальнено теоретичні засади конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції, досліджено сучасний стан конкурентоспроможності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області. Обґрунтовано резерви підвищення конкурентоспроможності виробництва молока, удосконалення системи реалізації та застосування прогресивної методики оцінки конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

ANNOTATION

Struk H.P. Ways to improve the competitiveness of agricultural production.

Thesis specialty 8.03050401 – business economics. Ternopil National Economic University. – Department of Agricultural Economics and Management, m. Ternopil, 2017.

In the research paper summarizes the theoretical foundations of competitiveness of agricultural production, the current state of competitiveness of milk production in the agricultural enterprises of Ternopil region. Proved reserves increase competitiveness of milk production, improve sales and use progressive methods of assessing the competitiveness of agricultural production.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Наукові засади конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.....	6
1.1. Поняття і сутність конкурентоспроможності виробництва продукції сільського господарства.....	6
1.2. Основні фактори підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції молочного скотарства.....	16
1.3. Світовий досвід виробництва конкурентоспроможної продукції.....	26
Висновки до розділу 1.....	38
Розділ 2. Економічна оцінка конкурентоспроможності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.....	39
2.1. Основні тенденції виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.....	39
2.2. Економічна ефективність та конкурентоспроможність виробництва продукції.....	50
2.3. Економічні відносини між виробниками молока та переробними підприємствами.....	59
Висновки до розділу 2.....	69
Розділ 3. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.....	70
3.1. Обґрунтування резервів підвищення конкурентоспроможності виробництва молока.....	70
3.2. Удосконалення системи реалізації молока.....	83
3.3. Обґрунтування методики методики оцінки конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.....	94
Висновки до розділу 3.....	102
Висновки і пропозиції.....	103
Список використаної літератури.....	106

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження конкурентоспроможності визначається тим, що за час проведених інституціональних перетворень в сільському господарстві країни відбулися фундаментальні структурні зміни: сформувалася багатоукладна економічна система ринкового типу, що включає як незалежних дрібних і середніх виробників сільськогосподарської продукції, так і великі інтегровані виробничі структури – агропромислові холдинги, які володіють значними земельними ресурсами, виробничо-технічними та технологічними потужностями, що діють на внутрішньому і міжнародному ринках, контролюючими виробничі ланцюжки від виробництва сільськогосподарської продукції та до її глибокої переробки, зберігання, транспортування та реалізації, багатогалузеві виробничі кооперативи,

Ефективне функціонування і сталий розвиток господарюючих суб'єктів аграрного сектора, має не тільки економічне, але і стратегічне значення, оскільки питання стратегічного забезпечення продовольчої безпеки країни, є першорядними і визначальними в світлі сучасних інституціональних тенденцій. Дана обставина набуває підвищений інтерес і увагу вчених і практиків не тільки в зв'язку із членством України в СОТ, але в ще більшій мірі з особливостями її сучасної інтеграції в світове сільськогосподарське виробництво. Особливо наочним, воно стає в міру збільшення кризових явищ в економічній системі, що стосуються, перш за все, продовольчих ринків. Стійкість господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу безпосередньо залежить від їх здатності конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Збереження свого статусу і просування в конкурентній боротьбі, ґрунтується на здатності господарюючого суб'єкта, з одного боку, акумулювати в інтересах просування бізнесу і технологій об'єктивні умови і чинники, які склалися на ринку, і, з іншого боку, сконцентрувати воєдино

власний потенціал розвитку. Забезпечення високої конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів АПК на ринках – є актуальною, складною і стратегічно важливим завданням в силу специфіки продукції сільськогосподарського виробництва, а також особливостями існування і принципами розвитку агропромислового комплексу.

Рівень конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товарів на світовому ринку залишається досить низьким через слабе ресурсозабезпечення підприємств, використання застарілих технологій виробництва, що ведуть за собою високе споживання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів. Вироблена продукція, як правило, відстала і не відповідає діючим стандартам якості.

Зростання цін все більше призводить до зменшення споживання всіх основних продуктів харчування населенням України, у тому числі молока та молочної продукції, більш дорогі продукти замінюються дешевшими. Нездатність господарювати в нових умовах, диспаритет цін, низька платоспроможність населення призвели до недовикористання потужностей та збитковості діючих підприємств, що виробляють та переробляють молоко.

Метою дипломної роботи є обґрунтування економічних основ та практичних засад формування конкурентоспроможного виробництва молока в аграрних підприємствах Тернопільської області.

У зв'язку з цим поставлено і вирішено такі задачі:

- визначити показники ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока в області;
- обґрунтувати напрямків ресурсощадження, як одного з основних чинників підвищення конкурентоспроможності виробництва молока.

Об'єктом дипломної роботи є економічні відносини, в яких формується конкурентоспроможність продукції молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Предметом дослідження є теоретичні і прикладні проблеми розвитку конкурентоздатного виробництва молока в сучасних економічних умовах.

В дипломній роботі були використані такі методи дослідження:

- статистично-економічний метод.
- розрахунково-конструктивний метод;
- абстрактно-логічний метод;
- монографічний метод;
- порівняння.

Інформаційною базою дипломної роботи є закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Тернопільській області, первинна документація сільськогосподарських підприємств та зведені дані статичної звітності районів Тернопільської області, літературні джерела.

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури із 50 джерел. Робота викладена на 116 сторінках тексту, містить 11 рисунків, 13 таблиць.

РОЗДІЛ І

НАУКОВІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Поняття і сутність конкурентоспроможності виробництва продукції сільського господарства.

Конкуренцію слід розглядати як форму економічної боротьби підприємств за переваги споживачів. Із конкуренцією пов'язані поняття «конкурентоспроможність підприємств», «конкурентоспроможність підприємницького середовища», «конкурентоспроможність продукції». Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства – це його здатність випускати конкурентоспроможну продукцію, раціонально поєднуючи чинники виробництва, використовуючи в роботі інновації, особисті якості, забезпечуючи тим самим перевагу своєї продукції по відношенню до інших виробників даної галузі всередині країни та за її межами.

При цьому до уваги варто взяти фактор конкурентних переваг, котрі забезпечують будь-якому підприємству незалежно від організаційної форми господарювання стійкі позиції на ринку. Джерела конкурентних переваг – це вихідні фактори, які сприяють розв'язанню суперечності конкурентних відносин на користь їхнього власника, що супроводжується набуттям ним конкурентних переваг, зміцненням конкурентних позицій і отриманням прибутку, що перевищує середній показник. В якості джерел конкурентних переваг можуть виступати наступні фактори: рівень продуктивності праці; кваліфікація працівників; якість і техніко-технологічний рівень продукції, що виробляється; управлінські здібності, стратегічний багаторівневий аналіз та інші. Для успішної взаємодії із конкуруючими підприємствами, своєчасного забезпечення конкурентної переваги, кожному суб'єкту господарювання потрібно не тільки мати потужну ресурсну базу, яка складає його потенціал, а й інноваційно її розвивати.

Комплексний аналіз дає змогу врахувати всю сукупність факторів, які відображають інтегральний потенціал підприємства і конкурентоспроможність. З метою успішного управління конкурентоздатністю підприємства потрібно орієнтуватися на ряд принципів, представлених в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Принципи ефективного управління конкурентоздатністю підприємства

Назва принципу	Коротка характеристика
1	2
Принцип системності	Поведінка будь-якої складової системи впливає на її функціонування в цілому. Для оцінки факторів зростання конкурентоздатності підприємства всі показники, що включають багатоаспектні характеристики цього процесу, повинні бути зведені в систему
Принцип комплексної оцінки факторів	Кожен фактор відображає вплив на даний процес будь-якого фактора або групи чинників. Відповідно, показники повинні розроблятися, враховуючи комплекс чинників, що обумовлюють конкурентоспроможність
Принцип функціональної спрямованості	Передбачає використання показників, що відображають рівень: планування, організації, обліку і контролю, мотивування і стимулювання, координації і регулювання
Принцип обліку діяльності	Система повинна брати до уваги показники, що враховують особливості галузі і їх вплив на конкурентоспроможність
Принцип ієрархічності показників	Передбачає ранжировку показників від загальних до одиничних. Першу групу характеризують зведені та узагальнюючі, тобто такі, які визначають основні стратегічні вектори конкурентоздатності виробництва. Приватні показники повинні розширювати їх, враховуючи вплив на даний процес багатогранних аспектів господарської діяльності

1	2
Принцип інформаційного забезпечення	Система містить сукупність показників, визначення яких стає можливим лише завдяки наявній інформації, яка має достатній рівень достовірності. Показники, отримані в результаті абстрактних побудов або експертним шляхом, мало сприяють управлінню конкурентоспроможністю
Принцип забезпечення співставності	Необхідна порівнянність показників по їх характеристикам, методам отримання інформації, одиницях виміру і способам розрахунку
Принцип неперервності	Передбачає коригування відповідних системних показників, або включення в систему допоміжних показників в міру отримання необхідної інформації про досліджуваний об'єкт і оточуюче його конкурентне середовище. Таке коригування повинна мати дискретний характер і може здійснюватися тільки за результатами практики використання вказаних показників системи

Проблема підвищення конкурентоспроможності сільського господарства виникла як складова частина загальної проблеми сталого розвитку сільських територій. Вона стала актуальною для наукової громадськості світу та міжнародних організацій в період, коли стало зрозуміло, що відбувається деградація природних систем життєзабезпечення, збільшується диференціація в середині суспільних груп. В рамках дослідження ролі і функціональних особливостей сільського господарства основні акценти зроблено на проблеми функціонування аграрного сектора в контексті формування стратегії підвищення конкурентоспроможності.

Безумовно встановлений той факт, що близько 75% бідного і найбіднішого населення проживає в сільських районах. При зростанні бідності в містах і в XXI столітті за прогнозами бідне і найбідніше населення буде особливо поширене в сільських районах. Це зумовлює необхідність прийняття заходів щодо покращення життя, стабільного функціонування аграрної сфери. Складнощі полягають в тому, щоб знизити

рівень бідності, забезпечити максимальну зайнятість і збільшити доходи населення, а також досягти продовольчого забезпечення, і все це при забезпеченні сталого та оптимального використання природного потенціалу агросфери. Підвищення конкурентоздатності та якісного розвитку аграрного сектора лежать в одній площині і спрямовані на їх досягнення.

Крім свого основного завдання – виробництва високоякісної продукції сільське господарство виконує важливі соціально-економічні та екологічні функції. Багатофункціональність сільського господарства означає, що його функції не обмежуються виробництвом сільськогосподарської продукції, а є джерелом суспільних благ.

Поняття «багатофункціональність сільського господарства» досить широко використовується в науковому світі, при цьому не існує загально визнаного поняття «багатофункціональність сільського господарства». Так, наприклад, фахівці ФАО при визначенні ролі аграрного виробництва в світовому розвитку під «багатофункціональністю сільського господарства» розуміють економічне, соціальне, екологічне, культурне і політичне значення сільського господарства (тобто не тільки виробництво базових продуктів харчування, а й розвиток ландшафтів, підтримання здорового навколишнього середовища, соціальний розвиток сільських громад та ін.) [14].

Для будь-якої країни багатофункціональність аграрного сектора має своє конкретне зміст і визначає пріоритети подальшого розвитку сільського господарства, а також його конкурентоспроможність. Для багатьох країн позитивними моментами багатофункціональності є: збереження традиційного укладу життя, збереження традиційної сільської архітектури, передача культурної спадщини, збереження природи, консервація земель, збереження і підтримання природної родючості земельних ресурсів, заощадження водних ресурсів.

Країни, що підтримують ідею багатофункціональності сільського господарства стверджують, що саме сільськогосподарське виробництво

визначає створення широкого діапазону суспільних благ – продовольчої безпеки і т.д.

Треба відзначити, що концепцію багатофункціональності сільського господарства поділяють в основному економічно розвинені країни з найбільш високим рівнем державних витрат на підтримку цієї галузі (насамперед країни члени Європейського союзу, Японія, Швейцарія, Норвегія). Сільське господарство організовує стійке виробництво, зберігає природний ландшафт, забезпечує чисте повітря і воду – це комплекс заходів, який значно ширше, ніж тільки функція виробництва сільськогосподарської продукції. Всі ці функції пов'язані з витратами, але виробник не може включити ці витрати в ціну самої сільськогосподарської продукції [14].

Потрібно сказати, що зростання конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва в рамках багатофункціональності сільського господарства не можна розглядати як крок назад у процесі лібералізації торгівлі.

Вивчаючи сільськогосподарське виробництво як частину національного господарства країни необхідно враховувати виконання таких основних функцій:

- 1) економічної (використання природного потенціалу для виробництва продукції);
- 2) соціальної (забезпечення зайнятості, збереження менталітету сільських територій);
- 3) екологічної (забезпечення екологічної рівноваги та охорона природного середовища);
- 4) інноваційної (впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій);
- 5) інформаційної (акумуляція всіх видів інформаційних ресурсів).

Незважаючи на рибальство і розвиток аквакультури, основна частина продуктів харчування проводиться за рахунок розвитку рослинницької і

тваринницької галузей аграрного сектора, тобто сільське господарство дає понад 90% всього продовольства (а також інших продуктів тваринництва і рослинництва).

Забезпеченість населення країни продовольством залежить, природно, не тільки від кількості продовольства, але і від кількості людей. Оскільки в останні десятиліття в більшості регіонів світу відбувався інтенсивний приріст населення, кількість продовольства на душу населення зростала набагато повільніше, ніж загальне виробництво продовольства, а по деяких видах продуктів і в деяких регіонах (Близький Схід) воно практично не змінилося або навіть знизилася (Африка). В цілому на початку XXI століття в 64 із 105 країн, що розвиваються зростання населення випереджало виробництво продовольства [15].

В силу різних можливостей використання техніки і передових технологій в різних станах, а також особливостей природного потенціалу є істотні відмінності в специфіці аграрної зайнятості, в кількості сільськогосподарських робітників, що обробляють сільськогосподарські землі.

При цьому економічна продуктивність праці коливається в ще більш широких межах: від 400-1500 доларів в рік на одну людину в Африці і в Азії до 11 тис. доларів в Європі і 50 тис. доларів в Північній Америці.

Сільське господарство є ключовим фактором існування людства в даний час, оскільки саме воно забезпечує людей продуктами харчування, крім того його роль в економіці різних країн досить істотна. При цьому треба відзначити, що відносна значимість аграрного сектора в економіці країн падає в міру зростання їх багатства.

Так, в країнах з дуже низьким рівнем ВВП на душу населення, питома вага аграрного сектора у ВВП сягає 60%, а в найбільш багатих - одиниці відсотка. Досить важливо, що цей зв'язок не є лінійним. У міру збільшення ВВП аж до 3-4 тис. доларів питома вага аграрного сектора в загальному

виробництві ВВП швидко знижується до 10%, а потім відбувається лише невелике зменшення [17].

При цьому можна розглядати реалізацію декількох стратегічних напрямків щодо забезпечення сталого та екологічно прийняттого розвитку сільського господарства.

Перше і найголовніше напрямком пов'язаний з оптимізацією розміщення сільськогосподарського виробництва, впровадженням нових ресурсозберігаючих технологій, охороною ґрунтів, виведенням нових сортів і порід рослин і тварин, широким поширенням використання біологізованих технологій виробництва продукції рослинництва.

Важливим є визначення інших напрямків забезпечення конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва, зокрема: оптимізацію ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; раціональне скорочення сільськогосподарських угідь; поглиблення селекційної роботи по збільшенню різноманіття видів рослин і тварин.

З активним розвитком людства все більш значними стали негативні наслідки неефективного використання природного потенціалу, в більшій мірі пов'язані з веденням сільськогосподарського виробництва.

Багато в чому це пояснюється тим, що передові країни світу здійснили в процесі аграрної еволюції раціоналізацію виробництва за рахунок його інтенсифікації. Це дозволило не тільки збільшити виробництво аграрної продукції та її продуктивність а й економніше витратити окремі ресурси виробництва, в т.ч. найбільш важливий серед них - земельну, призначений для сільськогосподарського використання. У той же час використання у виробництві аграрної продукції все більш потужних тракторів, спеціальних машин і складного сільськогосподарського обладнання, новітніх технологічних прийомів, що включають зрошення і хімізацію, прискорило виснаження і втрати цінних земель. Посилився негативний вплив суспільства на навколишнє природне середовище.

Досліджуючи проблему підвищення конкурентоздатності сільського господарства необхідно розуміти, що першочерговим є обґрунтування перспективної стратегії формування ефективного сільського господарства. Її реалізація повинна припускати раціональне використання природного потенціалу.

Соціально-економічні особливості різних країн і багатоаспектний вплив надзвичайно великого числа факторів мають всебічний вплив на модель конкурентоздатності сільського господарства. Найважливішим завданням в цій ситуації є вдосконалення міжнародних норм, правил, заходів і методів, які визначають взаємодію аграрного сектора економіки, природного середовища і соціуму.

Немає сумніву в тому, що при відповідній економічній політиці і в відповідних інституційних умовах аграрний сектор економіки може не тільки стати пріоритетною галуззю національної економіки, але також і внести вагомий внесок у розвиток глобальної економіки. Це очевидно - маючи значний виробничий потенціал (насамперед земельних ресурсів) і при поєднанні таких факторів, як родючість ґрунтів, природно-кліматичні умови і людський капітал, можливе досягнення максимальної ефективності виробництва, яку мають лише деякі країни світу.

Незважаючи на позитивні ефекти прискореного розвитку сільського господарства, розрив між можливою і фактичною продуктивністю як і раніше великий. Для того щоб розробити необхідні економічні заходи, спрямовані на підвищення стійкості виробництва в галузі, важливо зрозуміти, що його досягнення має визначатися не тільки обсягами виробництва, але в більшій мірі продуктивністю (або ефективністю).

Вивчаючи розвиток аграрного сектора економіки треба враховувати, що в радянську епоху великі обсяги сільськогосподарського виробництва були в основному обумовлені не ефективністю, а величезними субсидіями. В умовах зростання глобалізації радянська орієнтація на обсяги виробництва і самозабезпеченість за всяку ціну (частково така політика

збереглася до сьогоднішнього дня), безумовно, недоречна. Якщо врахувати, що сільське господарство отримувало значні субсидії і що виробництво як таке неприйнятно в якості кінцевої мети соціально-економічної політики, то скорочення обсягів аграрного виробництва України в перехідний період було зрозуміло і мало позитивний ефект. Тривогу викликає те, що в умовах відносної адаптації до нових цінових умов аграрний сектор продовжує стагнувати.

Можна виділити декілька чинників, що гальмують ефективний розвиток аграрної галузі і найважливішими серед них є [23]:

- 1) низькі темпи технологічного оновлення галузі та відтворення природного потенціалу;
- 2) неефективна галузева і територіальна структура, відсутність інноваційно-орієнтованої моделі розвитку галузі;
- 3) слабе застосування модернізованих інноваційних технологій та індустріальних форм ведення виробництва;
- 4) відсутність інфраструктурного забезпечення галузі;
- 5) брак кадрового забезпечення.

Вплив сільськогосподарського виробництва на рівень соціально-економічного розвитку сільських територій є першорядним та визначальним вектором перспективного розвитку. Безсумнівно, аграрний сектор економіки - це базис, що забезпечує стабільне функціонування інших галузей економіки. Але при цьому, найбільш актуальним є питання визначення стратегічної ролі сільського господарства в розвитку сільських територій в сучасних умовах державної підтримки розвитку галузі. Звичайно, слід визнати, що кошти, які виділяються в рамках реалізації державних Проектів та Програм, спрямованих на підтримку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, вкрай необхідні і дозволяють сільгосптоваровиробникам вирішувати незначну частину проблем. Але рівень фінансової підтримки аграрного сектора в Україні в порівнянні з економічно розвиненими країнами є недосконалим і

мало адаптованим до умов ведення сільськогосподарського виробництва. Про це свідчить повна відсутність безповоротних форм підтримки та виділення ресурсів тільки на поворотній основі.

У той же час, наприклад, в Канаді, рівень безповоротного державного фінансування аграрного сектора становить 35% вартості продукції, в країнах ЄС – 38%, в США – до 40%, в Швеції – 47%, в Японії – 72%, в Швейцарії – 76% [13].

Крім того, не можна не відзначити недосконалість більшої частини державних програм, спрямованих на підвищення конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва. Зокрема:

1) від участі в них відсторонено близько 40% господарств і більшість фермерських господарств, які не мають заставної бази, але ще здатних у разі підтримки не потрапити в категорію банкрутів;

2) лізинг виявився не вигідний, практично купувати техніку і тварин з використанням пільгових кредитів банків вигідніше (дешевше);

3) цільові орієнтири кредитних ресурсів дуже обмежені, що не дозволяє диверсифікувати в повній мірі сільськогосподарське виробництво;

4) не враховуються специфічні особливості та закономірності розвитку аграрного сектора, наприклад, сезонність виробництва;

5) відсутній ефективний механізм фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки сільськогосподарських споживчих кооперативів.

Треба враховувати, що концептуальні положення стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки характеризуються наступним: пріоритетною увагою до характеристик тенденцій, в тому числі до конкретних показників економічного розвитку; конкретною деталізацією показників соціально-економічної динаміки; всебічною оцінкою соціально-економічних наслідків вибору кращих варіантів розвитку.

Розробка основних положень стратегії вимагає в важливу ступеня регіонального підходу, так як реалізація проектів і програм в сільській місцевості, передбачає здійснення комплексу заходів на конкретних

територіальних структурних одиницях, що відрізняються не тільки ресурсним потенціалом, але і специфічними проблемами розвитку, в тому числі особливостями трудової діяльності.

1.2. Основні фактори підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції молочного скотарства.

Поняття «ефективність» (від латинського "effectus", що означає виконання, дія, результат) в широкому сенсі має на увазі результативність якогось процесу або економічного явища. Якщо виходити з цього визначення, то ефективність молочної галузі є результативність застосування комплексу заходів, які спрямовані на поліпшення стану даної галузі [3].

У літературі, присвяченій проблемі економічної ефективності, розглядається безліч тлумачень цього поняття. У кожній системі господарювання поняття ефективності має як загальні, так і специфічні риси, які визначаються суспільною формою виробництва.

В даний час становище в сільському господарстві в процесі його реформування суттєво змінюється, тобто воно функціонує на основі самоокупності, самофінансування умов відтворення, що трохи змінює ставлення до категорії ефективності.

Основою визначення ефективності аграрного виробництва є процес відтворення, зміст якого може бути представлено стадіями кругообігу капіталу:

$\frac{3}{4}$ перша - грошова (підготовка і створення умов виробництва);

$\frac{3}{4}$ друга - продуктивна (виробництво продукції);

$\frac{3}{4}$ третя - товарна (реалізація продукції).

Кожна стадія відтворювального процесу складається з елементів, які забезпечують можливість функціонування наступної стадії виробництва, а в сукупності - процес відтворення. По суті, елементи стадій

відтворювального процесу є чинники процесу виробництва і в сукупності визначають ефективність аграрного виробництва.

В якості важливого методологічного питання оцінки ефективності виступає обґрунтування її критерію. Практичне значення визначення критерію ефективності досить велике і полягає в можливості його безпосереднього використання як при оцінці ефективності молочної галузі, так і для оцінки доцільності та ефективності прийнятих окремих рішень. Критерій ефективності являє собою інструмент визначення напрямів досягнення ефекту (результату) на всіх рівнях виробництва молока і управління молочним виробництвом і виступає в якості мірила або оцінки тих чи інших заходів, здійснюваних в скотарстві.

Особливість аграрного виробництва як складної соціально-економічної системи та складність поняття "ефективність" як соціально-економічної категорії зумовило виділення окремих видів ефективності.

Ефективність сільськогосподарського виробництва багатофакторна категорія. Кожен вид ефективності характеризується відповідним критерієм (рис. 1.1).

Технологічна ефективність являє собою ступінь використання ресурсів в процесі виробництва. Її критерієм є освоєння науково обґрунтованої системи господарювання. Сукупність факторів технологічної ефективності можна представити у вигляді елементів системи факторів виробництва тваринницької продукції.

До факторів технологічної ефективності можна віднести наступні: ступінь впровадження НТП, селекційно-племінну роботу, використання високопродуктивної техніки, наявність системи кваліфікованих кадрів працівників тваринництва, система відтворення худоби, система годівлі, система ветеринарних заходів, обладнання і т. д.

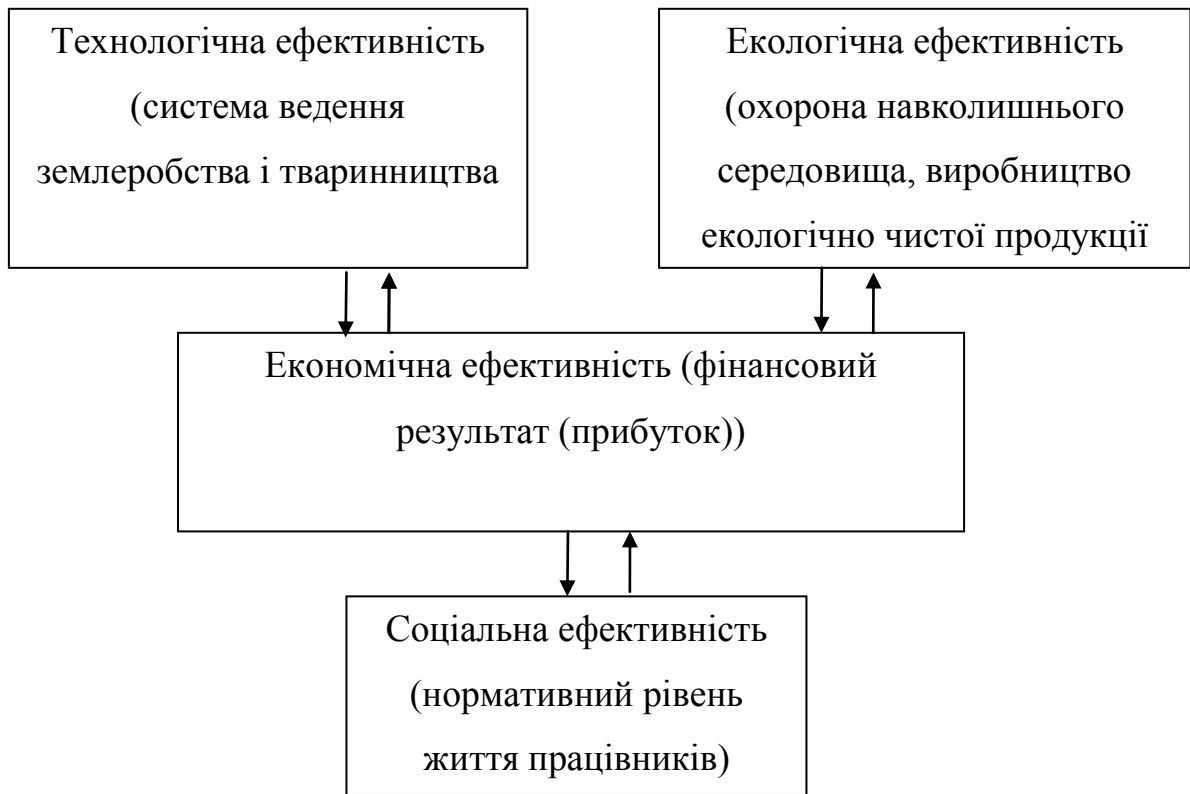

Рис. 1.1. Схема ефективного ведення сільського господарства

Економічна ефективність розуміється як ступінь реалізації виробничих відносин, виражена в наявності певного ефекту від виробництва. Критерієм є отримання таких фінансових результатів господарських діяльності, які дозволяють забезпечити розширене відтворення. Сукупність чинників економічної ефективності дозволяє визначити фінансове становище галузі. До них відносять: ціни і тарифи, кредити, податки, страхування, стимулювання праці.

В сучасних умовах економічна ефективність стає не тільки результатом, але і найважливішим фактором розвитку виробництва. Досягнення високого рівня ефективності дозволяє направляти необхідні ресурси в потрібному обсязі на інтенсифікацію виробництва, на реалізацію технологічних чинників інноваційного процесу, залучати кваліфіковані кадри [18].

Результативність аграрного виробництва залежить не лише від природно-кліматичних умов і від раціонального використання виробничих

ресурсів, а й від результатів комерційної діяльності, вміння встановити контакт з партнером і в найбільш вигідний момент реалізувати вироблений продукт.

Соціальна ефективність передбачає певну ступінь розвитку колективу в соціальному аспекті і спрямована на досягнення прийнятних показників життєдіяльності. Критерієм є ступінь досягнення нормативного рівня життя працівника, зайнятого на виробництві. До соціальних чинників відносять: демографічні чинники (вікова, трудова структура населення, щільність населення); співвідношення сукупних реальних доходів і прожиткового мінімуму; житлові умови; охорону здоров'я; відпочинок працівників та їх сімей; дитячі дошкільні установи, наявність шкіл, фізкультура і спорт; підготовка кадрів для виробництва, підвищення кваліфікації; сфера побутового обслуговування, благоустрій населених пунктів, допомога ветеранам війни і праці, пенсіонерам та інвалідам і т. д.

Екологічна ефективність передбачає максимально можливе забезпечення суспільних потреб в продовольстві та отримання екологічних сільськогосподарських продуктів харчування зі збереженням родючості ґрунту та відтворення довкілля.

Унаслідок взаємозв'язку елементів відтворення (продукції, трудових ресурсів, природного середовища, виробничих відносин) всі види ефективності взаємопов'язані. Так, технологічна ефективність є фактором економічної ефективності. У той же час економічна ефективність забезпечує розвиток технологічної підсистеми, а розвиток соціальної підсистеми є фактором розвитку технологічної та економічної підсистем.

Ефективність виробництва є комплексним поняттям, яке відображає вплив різних чинників і умов. З переходом економіки країни на ринкові відносини доцільно визначати фактори, що впливають на результативність галузі, на внутрішні (проявляються через систему організаційно-економічних внутрішньогосподарських відносин) і зовнішні (проявляються через механізми ринкового впливу) [9; 5].

В процесі виробництва фактори діють не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку. Тому їх можна розглядати в трьох аспектах: по ресурсах і витрат виробництва, за основними напрямками забезпечення результативності виробництва, по реалізації вказаних напрямків за відповідними рівнями господарювання (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Формування ефективності сільськогосподарського виробництва

Класифікація за ресурсами і витратами дозволяє виявити джерела підвищення ефективності виробництва і відповідає на питання про те, за рахунок яких ресурсів або витрат може бути досягнуто зростання ефективності виробництва (трудомісткість, фондомісткість, матеріаломісткість).

Залежно від рівня господарювання чинники економічної ефективності поділяються на національні, галузеві і внутрішньогосподарські чинники. Як правило, сутність ефективності виробництва в цілому характерна для різних галузей, проте в кожній з них є свої особливості, зокрема, для галузі молочної галузі.

Стосовно молоковиробництва ефективність відображає ступінь раціонального використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових), які необхідні для організації та ведення виробництва, забезпечення умов розширеного відтворення.

Всі фактори діють на результати виробництва, як правило, в сукупності, що і визначає комплексний характер визначення ефективності, при якому зазначені результати є відображенням наявності, співвідношення і використання чинників виробництва. Вплив конкретного фактора на ефективність виробництва здійснюється внаслідок зміни його величини і співвідношення всієї системи чинників. Значимість конкретного фактора в процесі виробництва змінюється в залежності від його ролі в даному процесі і рівня розвитку виробництва.

У сучасних умовах розвитку молочного скотарства найважливіше значення набувають організаційно-господарські та економічні фактори, пріоритет ресурсозбереження, організація ефективного кормовиробництва, використання маркетингу, стимулювання і зацікавленість товаровиробників, розробка науково обґрунтованого ціноутворення, вдосконалення організації виробництва.

Реалізація зазначених напрямків обумовлює стабілізацію, поєднання великого і дрібного виробництва, інтегрування особистого і громадського господарства, інтенсивне використання виробничого потенціалу за державної підтримки фінансування фермерських господарств, гнучкому регулюванні цін і в цілому підвищення результативності виробництва [46].

Біологічні і технологічні чинники відображають найбільш важливі напрями вдосконалення селекційно-генетичного потенціалу, від якого

залежить рівень продуктивності поголів'я худоби, оптимізації повноцінної годівлі, сучасної технологічної політики, спрямованої на використання природних технологій, технічного переозброєння, комп'ютеризації скотарських ферм, комплексів, фермерських господарств.

Біологічні фактори:

- вдосконалення генетичного потенціалу худоби;
- використання біотехнології генної інженерії;
- забезпечення худоби повноцінними за поживністю кормами;
- вдосконалення раціону годівлі.

Організаційні фактори:

- спеціалізація підприємства;
- вдосконалення та оптимізація внутрішньогосподарських економічних (госпрозрахункових) відносин;
- розробка і реалізація комплексних цільових програм;
- реалізація інноваційних напрямків.

Техніко-технологічні чинники:

- комп'ютеризація трудомістких процесів;
- використання природних технологій
- поліпшення умов утримання тварин;
- вдосконалення ветеринарного захисту тварин.

Економічні чинники:

- державна фінансова підтримка; стимулювання товаровиробників;
- вдосконалення ціноутворення на продукцію;
- розвиток маркетингової діяльності;
- застосування страхування;
- забезпечення конкурентоспроможності продукції;
- вибір каналів реалізації продукції.

Фактори ефективності молочної галузі можна поділити на наступні групи.

Соціальні фактори:

- підвищення кваліфікації працівників, зайнятих в галузі;
- матеріальне стимулювання зацікавленості в результатах праці;
- організація оптимального режиму праці, відпочинку та побуту;
- охорона праці та техніка безпеки.

Екологічні фактори:

- система природоохоронних заходів;
- забезпечення виготовлення екологічної сільськогосподарської продукції;
- утилізація відходів.

Аналіз експлуатації крупних тваринницьких об'єктів свідчить, що зростання забезпеченості основними засобами не завжди приносить очікуваний економічний ефект. Це можна пояснити тим, що збільшення основних фондів в молочному скотарстві без проведення інших заходів з інтенсифікації галузі не дає потрібного результату, тобто додаткові вкладення коштів в основні фонди галузі молочного скотарства повинні підкріплюватися комплексом заходів щодо систематичного підвищення продуктивності великої рогатої худоби - поліпшенням годівлі, технології утримання, племінної роботи і на цій основі конкурентоспроможності [24].

Важливим аспектом зростання ефективності молочної галузі є і правильне утримання тварин. В українських умовах найбільш поширена прив'язна система утримання тварин. Однак це технологія вимагає великих витрат на обладнання тваринницьких приміщень, тим самим збільшуючи собівартість виробленої продукції. Утримання худоби за безприв'язної системи, яка є більш ефективною, поширено в більшій мірі за кордоном.

Ефективний розвиток молочного скотарства заснований, перш за все, на раціональній організації кормовиробництва, вдосконаленні структури та підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Основним завданням кормовиробництва є забезпечення поголів'я тварин повноцінними кормами. У більшості господарств виробництво продукції тваринництва базується на власній кормовій базі, а, отже, від раціональної її організації та

ув'язки з галузями тваринництва в значній мірі залежить успішне ведення галузі. Основна вимога, яка пред'являється до організації кормової бази, її стійкості є суворя відповідність обсягам планованого виробництва продукції і поголів'ю худоби, відповідність кормової бази найбільш ефективним типам годівлі тварин стосовно до місцевих умов.

Рівень і якість годування приблизно на 60-70% визначають відмінності в продуктивності корів. Фактично в більшості сільськогосподарських підприємствах недолік кормів, супроводжуваний незбалансованістю їх по найважливіших компонентах і незадовільною якістю, що служить одним з факторів, що стримують зростання продуктивності тварин. В умовах, що склалися витрата кормів на виробництво скотарській продукції перевищує науково обгрунтовані норми. В першу чергу, це відбувається через постійну незбалансованість раціонів, так як при підвищенні надоїв тваринний організм висуває підвищені вимоги до якості кормів [35].

Соціальні та екологічні фактори пов'язані з активним впливом людини і збереженням природного середовища, тобто укомплектованістю підрозділів кваліфікованими кадрами, впровадженням оптимального режиму праці та відпочинку, збереженням стабільності навколишнього середовища. Здійснення зазначених напрямів слід проводити за допомогою реалізації програм навчання кваліфікованого персоналу в ПТУ, коледжах, технікумах, підвищення кваліфікації фахівців, використання більш сприятливих змінних режимів праці, виконання вимог з охорони природних ресурсів, своєчасної утилізації відходів.

Взаємозв'язок критеріїв і показників ефективності молочної галузі відображений на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Система критеріїв і показників ефективності молочного скотарства

Найважливішим показником, що відображає рівень ефективності, а відтак і конкурентоспроможності є продуктивність тварин, від якого залежать окупність виробничих витрат, темпи зростання виробництва продукції. Сформовані напрямки розвитку аграрного сектору в різних зонах країни значною мірою зумовлюють інтенсивність розвитку молочного скотарства, системи і способи утримання тварин, структуру кормів і інші елементи технологічного процесу.

1.3. Досвід виробництва конкурентоспроможної продукції в зарубіжних країнах.

В сучасних умовах розвиток молочного скотарства в світі характеризується раціоналізацією виробничих процесів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності виробництва молока за рахунок збільшення продуктивності худоби.

Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності виробництва молока в розвинених країнах досягається на основі науково-технічного прогресу. Найбільш важливими напрямками якого є наступні [41]:

- детальне збалансоване годування сільськогосподарських тварин;
- схрещування в скотарстві;
- інтенсифікація використання маточного поголів'я;
- концентрація і спеціалізація, вдосконалення технологій сільськогосподарського виробництва;
- використання високоефективного обладнання;
- механізація і автоматизація виробничих процесів;
- широке поширення новітніх ветеринарно-санітарних розробок з профілактики хвороб тварин.

На збільшення продуктивності тварин в світі, перш за все, впливають здійснювані в розвинених державах комплекс організаційних, технологічних, селекційно-генетичних і економічних заходів. До них можна віднести:

- структурні зміни породного складу худоби в розвинених країнах;
- поліпшення ефективності селекційно-плеємної справи на основі використання досягнень біотехнології і генетики;
- значне поліпшення системи годівлі та утримання корів і молодняка, введення для ремонту стада тварин з підвищеними племінними якостями;
- проведення виставок і конкурсів тварин;
- пропаганда і впровадження досягнень науки у виробництво при одночасному здійсненні заходів щодо підвищення кваліфікації фермерів і фахівців з тваринництва [47, 56].

Основними виробниками молока в країнах світу є молочні ферми, розмір і функції яких останнім часом зазнали значних змін. Так, розвиток технічного прогресу призвів до прискорення скорочення числа дрібних ферм і зростання великих підприємств з виробництва молока (від 1000 до 2000 голів і від 2000 голів і більше), так як саме в великих фермах є можливість знизити питомі витрати на виробництво молока і тим самим збільшити рівень рентабельності. Великі ферми характеризуються найвищою ефективністю використання виробничих фондів, оскільки широко застосовуються новітні досягнення науки і техніки, методи управління.

У той час як чисельність і розміри молочних господарств змінюються, форми володіння ними залишаються стабільними. Зараз розрізняють наступні основні категорії юридичної власності: індивідуальна або сімейна (виключно власник), партнерство, корпорація. Існують і проміжні форми: корпоративна категорія може являти собою сімейну організацію і т. Д.

У США великі молочні ферми складають 20% від загального числа ферм в країні, проте виробляють вони $\frac{3}{4}$ товарної продукції.

Молоко в США виробляють у всіх штатах, проте рівень концентрації і спеціалізації в них різко відрізняється [33; 10]. Американські економісти стверджують, що з укрупненням господарств питомі капітальні витрати знижуються і одне скотомісце для корови обходиться дешевше, виробництво продукції стає більш прибутковими і більш продуктивними. На найбільших фермах США міститься від 800 голів до 6 тис. голів дійних корів. До числа найбільших молочних підприємств США відноситься ферма «Карона» в штаті Каліфорнія, де міститься близько 18 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі 6 тис. голів корів [10].

Скотарство в США характеризується галузевою і зональною спеціалізацією і являє собою дві галузі: молочну і м'ясну. З 200 тис. молочних ферм цієї країни 44 тисячі є спеціалізованими. Спеціалізовані молочні ферми забезпечують майже 92% загальнонаціонального виробництва молока і продають приблизно 86% молодняку, який

реалізується на виробництво яловичини. Інтенсивний шлях розвитку молочного скотарства в США сприяє підвищенню ефективності виробництва молока при планомірно зростаючих матеріальних витратах, тобто високі надії сприяють збільшенню прибутковості. Згідно з дослідженнями американських економістів, корова з удоєм 6350 кг дає дохід в розмірі 152 доларів, а корова з удоєм 7260 кг - 295 доларів, тобто майже в 2 рази більше.

У США процеси концентрації і спеціалізації на фермах, що містять велику рогату худобу і свиней, розвиваються на тлі підвищення технічної оснащеності виробничих процесів. Промисловість випускає різноманітне обладнання для всіх типів і розмірів тваринницьких господарств. Все більш широке застосування знаходять засоби автоматизації і електронно-обчислювальної техніки, які в комплексі з механічними агрегатами забезпечують підтримку стабільних умов утримання тварин, дозволяють організувати диференційоване годування тварин, контролювати їх стан [57].

У багатьох країнах світу через інтенсифікацію відбувається процес зміни породного складу великої рогатої худоби: спостерігається збільшення поголів'я тих порід, які за якістю і вартістю виробленої продукції в найбільшій мірі задовольняють вимоги ринку.

Так, наприклад, в Швейцарії у зв'язку з широким розвитком виробництв масла і сиру різко збільшилося поголів'я худоби швіцької породи, яка характеризується високим виходом молочного жиру; в Данії розвиток маслоробного виробництва призвело до збільшення в стаді питомої ваги червоної датської породи при скороченні шортгорнської, так як тварини червоної датської породи забезпечують найбільший вихід молочного жиру.

В Англії збільшення продажу свіжого молока на ринках і поставок їх в райони, віддалених від великих міст (завдяки технічним вдосконаленням перевезення в цистернах і високоефективній системі первинної обробки) зумовило розведення спеціалізованих молочних порід - британської фризської, айрширської. Найбільшого поширення набуло в останні роки

британська фризька порода, так як тварини цієї породи забезпечують найбільший економічний ефект [66].

У США підвищення надою досягається як в результаті поліпшення загального рівня годівлі, так і за рахунок збільшення питомої ваги молочних корів, в першу чергу голштінофризької. В індустріальних районах країни (НьюЙорк, Нью-Джерсі, Пенсільванія), де розводиться худоба цієї породи, середній удій вище середнього рівня по країні на 20% і приблизно 80% виробленого молока реалізується в цільному вигляді [10]. Північний схід США (Вісконсін, Огайо, Мічиган і т. д.) також характеризується інтенсивним молочним скотарством, але в цих районах вироблене молоко не тільки реалізується в цільному вигляді, а й значна його частина йде на виробництво масла і сиру. Тому тут розлучається дві породи худоби: голштінофризька і гернзейська, які найбільше відповідають напрямку виробництва. Північний захід США є зоною маслоробства, де 70% і більше молочної продукції реалізується у вигляді вершків. У структурі стада молочні корови становлять приблизно 50%, серед яких переважає джерсейська порода.

У розвитку племінного тваринництва найбільш цінним є досвід канадських фахівців, які створили свій тип молочної худоби. Голштинська порода худоби канадської селекції відрізняється високою пристосованістю до природних умов, тривалістю життя в стаді при високій продуктивності. Розроблена ними система оцінки бугаїв - плідників відрізняється тим, що при ній щорічно відбирають на перевірку за якістю потомства 500-600 биків і протягом п'яти років порівнюють отримані результати за ознаками: розвиток, продуктивність, міцність організму. Якщо показники знижуються, то тварина вибраковується, в результаті чого залишаються придатними близько 20 виробників, насіння яких далі надходить в реалізацію для подальшого поліпшення товарних молочних стад як всередині країни так і за її межами.

Канадська практика в молочному скотарстві примітна організацією племінної роботи, методами економічної підтримки фермерів і раціональними технологіями годівлі та утримання худоби. Плодами цієї

практики є визнання Канади як експортера племінної худоби і висока продуктивність худоби на фермах по всій країні. Поголів'я молочного стада налічує 1230 тис. корів.

Створений генетичний потенціал молочної худоби використовується не тільки в Канаді, а й в інших країнах. Прикладом визнання генетичного потенціалу канадських корів і биків є масові закупівлі американськими фермерами племінної худоби та ремонтного поголів'я в Канаді. При середньому надої молока за лактацію, що перевищує 8200 кг в Канаді є ферми, на яких надоюють по 1112 тис. кг молока від кожної з 150-200 корів.

Як при маркетингу молочної худоби, так і при обґрунтуванні високої продуктивності молочного стада підкреслюється, що генетичний потенціал корів повністю розкривається тільки при їх відповідному годівлі та утриманні. При цьому стверджують, що продуктивність стада тільки на третину залежить від родоводів корів і на дві третини від їх годівлі та утримання.

Останні наукові відомості про фізіологію харчування, перетравність кормів, раціонах і способах годівлі високопродуктивних корів черпаються в основному з наукових праць американських університетів і міжнародних конференцій з молочного скотарства. У самій Канаді ведуться дослідження тільки з раціонів і способів годування, по замовленнях породних асоціацій і Канадської молочної комісії. Узагальнення і висновки публікуються в періодичній пресі, поширюються листівками на всіх форумах фермерів. У кожній провінції створені асоціації фахівців з годівлі тварин (як і асоціації агрономів, ветеринарів, бухгалтерів, фахівців зі складання податкових декларацій). Ці фахівці за договором з фермерами роблять оцінку годівлі корів на фермі, виявляють відхилення, дають рекомендації з раціонів, способам приготування кормів.

У канадських технологіях утримання і годівлі високопродуктивних молочних корів раціональними вважаються наступні елементи:

Позбавлення рiг телят в мiсячному вiцi. Дорослi тварини стають спокiйними. Безстресова атмосфера в примiщеннях, i особливо у доiльних залах, пiдвищує молочну продуктивнiсть корiв.

Боксову систему утримання корiв в стiйловий перiод з вiльним доступом до годiвниць застосовують на фермах з кiлькiстю корiв, що перевищує 50-70 голiв. Прив'язна система застосовується на фермах з поголiв'ям до 50-70 голiв.

У лiтньо-осiннiй перiод стада з поголiв'ям до 150 голiв мiж доiння мiстять на пасовищах, що iстотно знижує собiвартiсть виробництва молока. На фермах з поголiв'ям понад 150 дiйних корiв перевага вiддається цiлорiчному стiйловому утримання i годiвлi iх повнорацiонними збалансованими кормами. Необмежена по масi годування корiв в стiйловий перiод при будь-якому способi - основна умова для виявлення i реалiзацiї потенцiалу продуктивностi корiв.

Пiдготовка кормiв зводиться в основному до трьох операцiй: подрiбнення грубих кормiв; зволоження, теплова обробка i сплющивання зерна кукурудзи, пшеницi, ячменю, вiвса; приготування повнорацiонного корми шляхом змiшування рiзних компонентiв подрiбнених грубих кормiв, обробленого зерна, бiлкових, мiнеральних, ферментативних i вiтамiнних добавок. Як зерновий компонент повнорацiонних кормiв в Канадi застосовують оброблене зерно кукурудзи, кормової пшеницi i ячменю. Кормовий рацiон балансується за поживними речовинами так, щоб в них мiстилося 25 % розчинних вуглеводiв, 25-28 % нейтрально розчинної i 15-26 % кислотнорозчинної клiтковини в складi грубих кормiв, 18-20% сирого протеїну, до 3% сирого жиру, мiнеральних сумiшей 0,07-0,1 % вiд маси корму. Загальна перетравнiсть корму повинна бути в межах 65-68%. Iнтерпретацiя показникiв якостi кормiв i балансування кормiв в наведених параметрах пiд силу тiльки фахiвцям з годiвлi. I тому фермери один раз на рiк запрошують фахiвцiв з годiвлi для складання рацiонiв з урахуванням якостi готiвки кормiв. Бiлково-вiтамiнно-мiнеральнi добавки є обов'язковою

частиною кормових раціонів для телят, нетелей та корів. Всі вони виробляються тільки на комбікормових заводах. У раціонах для дійного стада немає баластних кормів, як солома, і немає трудомістких по заготівлі та приготування кормів, як картопля і коренеплоди, Зусилля фермерів націлені на досягнення двох основних цілей: а) мати корм з вмістом 20% протеїну і як мінімум 42% засвоюваних вуглеводів, в тому числі і легкоперетравної клітковини, і б) мати низьку собівартість виробництва вирощуваних ними кормів. Досягнення цих цілей зумовлює і продуктивність корів, і прибутковість виробництва молока.

Датське виробництво молока в багато разів перевищує власні потреби. Тому експорт сільськогосподарської продукції має величезне значення з точки зору національного господарства. Експортом в основному займаються фермерські кооперативи. В середньому датському господарстві дояться 75 корів, найбільш поширена безприв'язна система змісту. Типові корівники будуються на 120-150 дійних корів. Доїння корів здійснюється переважно автоматизоване. У датському господарстві своїми силами члени фермерського господарства дбають тільки про роботу в корівнику. Праця і додаткова робоча сила наявна при проведенні сезонних робіт (посів, заготівля кормів). Годування стада засноване на кормо-сумішах, що значно економніше традиційних способів.

Стабільність і збільшення виробництва молока в зарубіжних країнах в останні 10 років забезпечувалася державною підтримкою доходів молочних ферм через обмеження імпорту, субсидовані закупівлі надлишків молочних продуктів, високого рівня внутрішніх цін на молочні продукти. В результаті багато країн з неконкурентним молочним виробництвом досягли повного самозабезпечення молочними продуктами. У багатьох країнах введені квоти на виробництво молока, що впливає на утворення міжнародних цін [36; 31].

В економічно розвинених країнах головним важелем державного впливу на виробництво молока служить ціна. Уряд здійснює підтримку мінімальних фермерських цін на молоко і молочних продуктів [24]. У США,

наприклад, державне регулювання молочного підкомплексу відображається в ціноутворенні на молоко і молочні продукти, встановлення диференційованих цін на продукцію за категоріями якості, в контролі за умовами виробництва і зберігання продукції і імпортом молочної продукції. Закупівельна ціна на молоко встановлюється з таким розрахунком, що вона повинна покривати витрати на виробництво і переробку молока і забезпечити виробнику планований розмір прибутку.

Внутрішні ціни в США також підтримуються системою імпортних квот, які забороняють імпорт значної кількості всіх продуктів, окрім сиру і казеїну, на міжнародному ринку реалізується лише близько 6% молочних продуктів, що є відображенням політики багатьох країн максимального самозабезпечення молоком і молочними продуктами. При цьому в цілому внутрішні ціни в більшості країн світу значно вищі, ніж експортні ціни.

Система державної підтримки мінімальних цін на молоко в Канаді аналогічна американській, але має свої особливості. У функції держави входить не тільки регулювання цін на молочному ринку, але і прямий контроль за обсягом виробництва молока через встановлення квот.

У країнах Європи підтримка фермерських цін, що забезпечують певний рівень рентабельності виробництва молока, спирається на щорічне вивчення рівня витрат і рентабельності господарств. Щорічно встановлюється єдина ціна на молоко, вершкове масло, сухе молоко і сири. За цінами втручання закупівельні органи ЄС скуповують ці продукти на ринку, не допускаючи падіння цін. Фермерські ціни на молоко в ЄС в даний час значно вище середніх світових [26].

Для фінансування експорту молочних продуктів на зовнішній ринок застосовуються експортні субсидії. Для протекції внутрішнього ринку від конкуренції дешевої імпортової продукції в ЄС встановлені високі митні бар'єри. З метою обмеження виробництва молока введені обмежувальні квоти на реалізацію молока з ферм. Загальна квота ЄС розподіляється по країнам, а всередині країн по фермам і молочним заводам. За перевищення

квот стягується «надподаток» такими видами допомоги як: субсидування проектів, субсидії фермерам в слаборозвинених районах, відшкодування збитків, інші види дотаційного фінансування.

Важливе значення для розвитку молочного підкомплексу країн ЄС має бюджетне фінансування капіталовкладень в будівництво і модернізацію об'єктів у сфері переробки, зберігання і реалізації молока та молочних продуктів. В ЄС державне регулювання молочного підкомплексу стимулює інтенсифікацію молочного скотарства, концентрацію і спеціалізацію виробництва, розвиток кооперації, впровадження новітніх технологій. У країнах ЄС рівень фінансової допомоги сільському господарству становить 38% і є способом усунення міжгалузевих пропорцій з урахуванням особливостей обороту капіталу в галузі. Велике значення для розвитку окремих галузей тваринництва мають різні державні програми підтримки фермерів.

У США для допомоги фермерів створена державна система кредитування, що надає фермерам кредит на пільгових умовах - Система Фермерського Кредиту (СФК). Крім того, пільгове кредитування здійснює Адміністрація у справах фермерів (АСФ), яка видає кредити терміном від 1 до 7 років під 4-5 % річних. У країнах ЄС видача коштів фермерам здійснюється під 4,5-6,5 % річних, в Нідерландах ставки сільськогосподарського кредиту складають 5-7 %, у ФРН – 5-6 %.

Важливе значення має і податкова політика держави, яка в значній мірі визначає кінцеві результати господарювання. Так, ставка податку на прибуток в зарубіжних країнах залежить від розмірів і рентабельності підприємства. Так, податок на прибуток у Великобританії варіює від 4 до 38 %, Італії - від 10 до 60 %.

У розвинених країнах практикуються інтервенційні закупівлі сільськогосподарської продукції, коли державні закупівельні організації набувають продукцію фермерів за гарантованими мінімальними цінами. Крім того, проводяться спеціальні виплати за розвиток тваринництва в

передгірних і гірських районах, за скорочення виробництва наявної в надлишку продукції.

Розвиток молочної галузі в країнах світу показав [42]:

- в зв'язку з інтенсифікацією скотарства, підвищенням молочної продуктивності корів і їх чисельного скорочення в багатьох країнах поряд з молочним отримує розвиток спеціалізоване м'ясне скотарство;

- відбуваються структурні зміни чисельності породного складу худоби, зростає питома вага порід, що володіють більш високою молочною продуктивністю і ефективністю виробництва продукції;

- йде безперервний процес інтенсифікації тваринництва. Збільшення валового виробництва продуктів молока і м'яса здійснюється в основному за рахунок підвищення продуктивності тварин, що забезпечує стабілізацію або зростання прибутковості господарств;

- в тваринництві має місце стійка тенденція до поглиблення спеціалізації і зростання концентрації виробництва, що обумовлюється рівнем одержуваного прибутку, який підвищується в міру збільшення розміру ферм і виробництва в цілому. Галузь характеризується галузевою, технологічною та зональною спеціалізацією;

- кормова база розвивається в напрямку підвищення якості кормів, зростання використання в скотарстві пасовищ і грубих кормів;

- розвиток тваринництва в зарубіжних країнах відбувається на індустріальній основі, тобто на основі комплексної механізації і автоматизації виробництва, широкого застосування ПЕОМ, що забезпечує диференційоване годування та утримання тварин. Продуктивність праці зростає за рахунок інтенсифікації тваринницького виробництва, використання різноманітного обладнання для всіх типів і розмірів тваринницьких господарств;

- державне регулювання розвитку галузей тваринництва здійснюється економічними методами: збільшення обсягів виробництва продукції молочного скотарства досягається в результаті державних заходів з

підтримки доходів фермерів (дотації, урядові закупівлі за гарантованими цінами, квоти, обмеження імпорту);

- в зарубіжних країнах проводиться аграрна політика спрямована на підвищення самозабезпеченості в молочних продуктах країн у виробництві продуктів, що сприяє забезпеченню їх продовольчої незалежності.

Приріст продукції повинен здійснюватися на основі інтенсифікації кормовиробництва і тваринництва, зростання продуктивності тварин, впровадження прогресивних технологій. Необхідно державне регулювання АПК економічними методами, формування ефективної системи стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції в різних галузях і категоріях господарств.

Таким чином, проаналізувавши досвід виробництва молока в економічно розвинених країнах, можна відзначити, що багато елементів і напрямки розвитку галузі скотарства, розроблені і впроваджуються у виробництво в країнах з розвинутою ринковою економікою можна і навіть необхідно використовувати в цілях підвищення ефективності виробництва молока. Це стосується, перш за все, організації годівлі та утримання худоби, проведення селекційно-плеємної роботи. Важливе значення має досвід державної підтримки сільгосптоваровиробників за кордоном, механізм кредитно-податкової політики, на який варто було б звернути увагу. Основні напрямки інтенсифікації, намічені за кордоном також заслуговують всебічного вивчення в Україні.

Проведений аналіз показав, що взятий в країні курс на дроблення великого виробництва на дрібні фермерські господарства, зниження інтенсивності використання землі і тварин суперечить закономірностям розвитку ефективного виробництва в умовах ринкових відносин, так як вони по ефективності виробництва молока не можуть конкурувати з великим виробництвом.

Таким чином, з метою запобігання залежності держави від постачальників-імпортерів потрібно виробництво основного обсягу

скотарській продукції зосередити у великих спеціалізованих підприємствах, приріст молочної продукції повинен здійснюватися на основі інтенсифікації галузей кормовиробництва і молочної галузі, молокопродуктивності, широкого застосування НТП, посилення державного регулювання АПК і стимулювання виробництва молока в різних категоріях господарств.

Отже, що без належного регулювання прийняті антикризові заходи сприяють лише пом'якшенню спаду виробництва і тимчасової зміни негативних тенденцій. Головне завдання аграрної політики – зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних продовольчих товарів вирішується в основному за рахунок сільгосптоваровиробника при постійному вилученні обігових коштів з виробництва, що не приведе до успіху особливо умовах членства в СОТ.

Висновки до 1 розділу

Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства – це його здатність випускати конкурентоспроможну продукцію, раціонально поєднуючи чинники виробництва, використовуючи в роботі інновації, особисті якості, забезпечуючи, тим самим, перевагу своєї продукції по відношенню до інших виробників даної галузі всередині країни та за її межами.

Найголовніший напрямком забезпечення конкурентоздатного виробництва сільськогосподарської продукції пов'язаний з оптимізацією розміщення аграрного виробництва, впровадженням нових ресурсозберігаючих технологій, охороною ґрунтів, виведенням нових сортів і порід рослин і тварин, широким поширенням використання біологізованих технологій виробництва продукції рослинництва.

Важливими є також інші напрямки, зокрема: оптимізація ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; раціональне скорочення сільськогосподарських угідь; поглиблення селекційної роботи по збільшенню різноманіття видів рослин і тварин.

Ефективний розвиток молочного скотарства заснований, перш за все, на раціональній організації кормовиробництва, вдосконалення структури та підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Основним завданням кормовиробництва є забезпечення поголів'я тварин повноцінними кормами.

Забезпечення конкурентоспроможності виробництва молочного скотарства в розвинених країнах здійснюється за такими напрямками: детальне збалансоване годування сільськогосподарських тварин; схрещування в скотарстві; інтенсифікація використання маточного поголів'я; концентрація і спеціалізація, вдосконалення технологій сільськогосподарського виробництва; використання високоефективного обладнання; механізація і автоматизація виробничих процесів.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Основні тенденції виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Стабільне забезпечення продовольчої безпеки України є основним завданням держави у вирішенні соціальних проблем. Особливе місце на продовольчому ринку відводиться ринку молока і молочної продукції як традиційним продуктам населення. Із падінням виробничих потужностей в молочній галузі та зменшення поступлення сировини на переробні підприємства знижуються обсяги й ефективність виробництва молочних продуктів, погіршується забезпеченість продовольством [61].

Молоко і молочні продукти є продуктами першої необхідності та складовою частиною продуктового споживчого кошика. Молоко споживають у сирому вигляді або як продукти переробки: вершкове масло, кисломолочна продукція, сири, йогурти, знежирене сухе молоко та інша продукція. Істотне скорочення споживання населенням деяких важливих видів продовольства і зміна структури харчування є серйозним індикатором зниження якості життя населення.

В аграрному секторі Тернопільської області значну роль відіграє молочне скотарство, оскільки виконує важливу подвійну: виробляє молочну продукцію та сприяє зайнятості знанчої кількості населення. Постійна реалізація молока забезпечує сільськогосподарських товаровиробників стабільним джерелом фінансових коштів, що дуже важливо в умовах цілорічного сільськогосподарського циклу.

Розвиток тваринницької галузі у великій мірі залежить від таких кількісних показників як чисельність поголів'я ВРХ в тому числі молочного

стада та досягнутий рівень його продуктивності. Вказані показники по Тернопільській області наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Показники розвитку молочного скотарства у Тернопільській області

Рік	Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.		Вироблено молока, тис. т.	Середній надій на корову, кг
	всього	у т. ч. корови		
2012	184,9	112,0	418,1	4330
2013	196,5	112,4	459,6	4815
2014	185,8	107,0	485,9	5250
2015	163,3	99,8	480,6	5469

Згідно із даними спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості загального поголів'я ВРХ із 184,9 тис. гол до 163,3 тис. гол в тому числі корів – із 112,0 до 99,8 тис. гол. На початку 2016 р. чисельність поголів'я в області становила 99,8 тис. гол., що свідчить про відсутність приросту його кількості. В цілому складається тенденція постійного скорочення поголів'я як великої рогатої худоби, так і корів зокрема, при одночасному підвищенні молочної продуктивності. Однак досягнутий рівень продуктивності поки не забезпечує збільшенню виробничих потужностей в галузі.

Найбільшу кількість великої рогатої худоби серед 17 районів області утримує Буцацький – 15,6 тис. гол. та Теремовлянський райони – 14,4 тис. гол., а дійного стада – у Кременецькому районі (9,9 тис. гол.) та Збараському (8,4). У 17 районах за 2015 р. поголів'я корів скоротилося, порівняно із попереднім роком.

Через відсутність обігових коштів господарства не мають можливості будувати нові та реконструювати існуючі тваринницькі приміщення, придбати сучасне технологічне обладнання й техніку для заготівлі кормів як для власних потреб, так і для забезпечення кормами господарств населення. Втрата економічної заінтересованості у веденні тваринництва призвела до знасного скорочення в господарствах галузі кормовиробництва.

Фактично дана галузь в області знаходиться в кризовому становищі: щорічно скорочується поголів'я молочного стада, погіршується породний склад худоби, гірше стає кормова база, відбувається падіння виробництва і збуту молока, ростуть матеріально-грошові витрати, знижується окупність витрат. Це пояснюється незацікавленістю сільськогосподарських товаровиробників у розвитку молочного скотарства, обумовлена збереженням і збільшенням диспаритету цін на промислові ресурси і реалізовану продукцію, збільшенням розміру кредиторської заборгованості, погіршення забезпеченості матеріально-технічними, трудовими і фінансовими ресурсами, відсутністю пільгового кредитування села, недостатньою державною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників, неплатоспроможністю покупців продукції (молочно-консервних комбінатів) і обмеженим платоспроможним попитом населення, недосконалою податковою політикою в АПК, збереженням монопольного становища підприємств заготівлі і переробки, відсутністю достатньо розвиненої ринкової інфраструктури на селі, недостатнім використанням на селі кооперації та інтеграції, недостатнім рівнем інвестицій в сільськогосподарське виробництво.

Сформована негативна ситуація має вирішення лише шляхом поєднання пошуку внутрішньогосподарських резервів з державною підтримкою сільськогосподарських підприємств за допомогою дотацій і надання різних економічних пільг.

Як свідчать дослідження науковців основними технологічними проблемами при виробництві молока є: порушення процесу організації праці, яке знижує надої корів на 10–12% (під час роздачі кормів чи прибиральні роботи в процесі доїння); порушений режим годівлі – 15–20% надоїв; ігнорування диференціованої годівлі (15–18% надоїв); незбалансований раціон – 15–20%; порушена технологія (20–30%); неврахування важливості хворобливого стану – 15–20%; неправильно сформовані технологічні групи (15–20% надоїв); необґрунтовані втрати енергетичної складової кормів на

підтримання фізіологічних процесів внаслідок пониженої температури в приміщення – 5–10%; використання води із температурою 4°C – 10–12%; гігієна вимені за низької температури води – 10–12%; неврахування роздоювання корів – 10–12%, масаж вимені – 8–10%; недотримання режиму доїння – 13–15% [9, с. 114].

Досить важливо в дослідженні конкурентоспроможності молочного скотарства проаналізувати виробничі показники галузі в розрізі районів Тернопільської області. Так, у 2015 р. проти 2014 р. позитивні зміни у виробництві молока в сільськогосподарських підприємствах спостерігались у Бучацькому (на 40%), Збараському (37%), Лановецькому (29%) районах. У цілому обсяги виробництва молока зросли в 8 районах області. Проте простежується й негативна тенденція в аграрних підприємств Березанського, Заліщицького та Чортківського районів. За статистичними даними основними товаровиробниками є господарства, які виробляють у рік від 5001–10000 ц молока (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Групування сільськогосподарських підприємств за
обсягом виробництва молока, 2015 р.

	Кількість підприємств		Валовий надій молока	
	одиниць	у % до загальної кількості	ц	у % до загального обсягу
Підприємства, які займалися виробництвом молока – всього	55	100,0	528455	100,0
з них з обсягом, ц				
до 1000	19	34,6	6344	1,2
1001–5000	11	20,0	25451	4,8
5001–10000	12	21,8	93494	17,7
10001–15000	6	10,9	66497	12,6
15001–20000	3	5,5	48131	9,1
30001–35000	2	3,6	63004	11,9
більше 50000	2	3,6	225534	42,7

Таких господарств в Тернопільській області налічується 12 одиниць або 21,8 % до загальної кількості, але у структурі валових надоїв їх частка найбільша – 17,7 %.

У Тернопільській області майже 41,7 % сільськогосподарських підприємств утримують до 100 корів (табл. 2.3). Як свідчать дослідження науковців у господарствах зі стадом менше 500 голів виробництво молока перетинає межу беззбитковості. Зі зниженням закупівельних цін на молоко більшість сільськогосподарських підприємств опинилися на межі збитковості і скорочення стада корів.

Таблиця 2.3

Групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області
за поголів'ям корів, 2015 р.

Показники	Кількість підприємств		Чисельність поголів'я корів	
	одиниць	у % до загальної кількості	голів	у % до загальної чисельності
Підприємства, які мали поголів'я – всього	48	100,0	10128	100,0
з них мали, голів				
до 5	5	10,4	13	0,1
6–10	3	6,3	28	0,3
11–15	1	2,1	15	0,1
16–20	1	2,1	16	0,2
21–29	3	6,2	72	0,7
30–39	2	4,2	71	0,7
50–99	5	10,4	392	3,9
100–199	13	27,1	2023	20,0
200–299	7	14,6	1612	15,9
300–399	3	6,2	1007	9,9
400–499	3	6,2	1280	12,6
1000–1499	1	2,1	1211	12,0
більше 1500	1	2,1	2388	23,6

Більші за розміром ферми (більше 500 голів), де витрати виробництва, складають в Тернопільській області тільки близько 8,3 % сільськогосподарських підприємств, які утримують поголів'я корів. Тобто

можна стверджувати, що в 2/3 підприємств молочне скотарство як галузь згорнулася; через деспеціалізацію та деконцентрацію практично зруйновано тип великотоварного підприємства, що спеціалізується на виробництві молока.

Аналізи змін поголів'я свідчить, що за останні два роки середня кількість тварин зазнала певних змін. У підприємствах, для яких виробництво молока є основним видом діяльності, збільшення поголів'я за два роки спостерігалось лише у 19% випадків, зменшення – у 43%. Без суттєвих змін у кількості поголів'я ще 33% підприємств віднесено до цієї групи.

У підприємствах, де виробництво молока є додатковим видом діяльності, відзначається збільшення кількості поголів'я – 42% підприємств у групі порівняно із 2014 р. збільшили поголів'я корів.

Слід зазначити про появу надвеликих ферм, тобто молочно-товарних комплексів із поголів'ям понад 1000 тварин. Частка таких підприємств є незначна і становила в 2015 р. – 2,1 % загальної кількості існуючих у Тернопільській області сільгоспідприємств, що займаються молочним тваринництвом. Такі підприємства, як правило будуються за допомогою інвесторів. Зацікавлення інвесторів будівництвом молочних ферм зумовлено дефіцитом сировини на внутрішньому ринку. За оцінками науковців, існує також максимальна межа беззбитковості молочної ферми.

Одним із варіантів розвитку молочного скотарства є запровадження інноваційних підходів в організації господарювання у середніх за розмірами сільськогосподарських підприємствах, у тому числі фермерських господарствах. На початок минулого року майже третина поголів'я дійного стада утримувалася на підприємствах, які обслуговували від 100 до 300 корів (у Тернопільській області їх налічувалося 41,7 %). Агроформування з основною спеціалізацією на виробництві продукції рослинництва можуть побудувати або реконструювати діючі ферми на 400 корів. Будівництво таких ферм передбачає менші суми інвестицій. Для введення у дію нової

ферми на 400 корів необхідно 39 млн грн, з яких будівельні роботи оцінюються в межах 59% загальних витрат, придбання нетелей – 18%, техніки – близько 1%, обладнання для кормовиробництва – 22%. Такі ферми стануть основою для налагодження ефективного виробництва. Їх рентабельність оцінюється до 69%, з терміном окупності капіталовкладень понад 5-6 років.

Переважна більшість підприємств області забезпечує високий рівень прибутковості, передусім за рахунок високого рівня продуктивності тварин. Найвищий рівень середньорічного надою в 2015 р. забезпечили сільськогосподарські підприємства у Буцацького району – 7900 кг. П'ятитисячний рубіж середньорічних надоїв подолали господарства Підволочиського, Лановецького та Збарзького районів. Проте у Підгаєцькому районі середньорічні надої знизилися до 3897 кг на корову.

Таблиця 2.4

Групування сільськогосподарських підприємств

Тернопільської області за рівнем середньорічних надоїв в 2015 р.

Групи за надоєм від однієї корови, кг	Кількість господарств у групі	Надій від 1 корови на початок року, кг	Рентабельність, %	Рентабельність з урахуванням дотацій та доплат, %	Частка дотацій у виручці, %
До 2000	14	3500	9,1	9,5	0,4
2001-2500	6	4236	-0,4	1,5	1,9
2501-3000	8	4784	14,5	14,5	0,0
3001-4000	10	4476	19,5	21,9	2,0
4001-5000	10	4414	23,6	24,7	0,9
5001-6000	5	5421	27,0	31,5	3,5
Понад 6000	3	7031	17,3	17,5	0,1
По області	55	5189	20,3	21,9	1,3

Враховуючи не завжди достовірну звітність, цей показник викликає сумніви. Подібна ситуація спостерігається і в господарствах із рівнем середньорічних надоїв понад 6000 кг. Вона можлива і в

сільськогосподарських підприємствах, які є складовими вертикально-інтегрованих структур, і реалізують молоко спорідненим молокопереробним підприємствам за заниженими закупівельними цінами.

Слід вказати, що молочне скотарство в Тернопільській області як і в цілому по країні завжди відрізнялося низькою продуктивністю і, отже, значно поступалося за цим показником країнам Західної Європи. Однак продуктивність корів в останні роки поступово підвищується.

Як зазначалося, на рівень продуктивності впливають два чинники; племінні якості тварин і рівень годівлі. В останні роки основну увагу фахівці приділяють зростанню продуктивності тварин, з урахуванням багатьох показників: якість кормів власного виробництва, збалансованість раціону, збільшення середньодобового приросту ремонтного молодняку, терміну продуктивного використання корів і т. д. Крім того, при інтенсифікації виробництва слід враховувати тісний взаємозв'язок факторів, що впливають на виробничу й економічну ефективність галузі в різні часові періоди, так званий «часовий лаг». Так, недостатній рівень інтенсивності вирощування ремонтного молодняку позначається на показниках ефективності виробництва молока через три роки, низька якість кормів власної заготівлі – протягом наступного року, деградація кормових угідь – протягом трьох-п'яти років і т. д.

Аналіз стану молочного скотарства в досліджуваній області засвідчує, що будівництво, реконструкція та модернізація сучасних молочних комплексів (ферм) із комплектуванням їх високопродуктивним поголів'ям корів будуть високовитратними, для більшості сільськогосподарських товаровиробників Тернопільської області. Цим можуть займатися тільки великі холдингові й інвестиційні компанії, які в основному і реалізують інвестиційні проекти з будівництва, реконструкції модернізації молочних комплексів (ферм) на території України і яких у Тернопільській області недостатньо для вирішення завдань прискореного розвитку молочного скотарства.

Будівництво, реконструкція і модернізація молочних комплексів (ферм) залишаються недоступними для більшості сільськогосподарських товаровиробників через високу вартість будівельних робіт і неможливості забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами. Лише одиниці з підприємств мають можливість у нинішніх умовах інвестувати в галузь, зважаючи на тривалі строки окупності вкладених коштів – 7-8 років. У зв'язку з цим для суб'єктів агробізнесу скотарство є менш привабливим і цікавить здебільшого вертикально інтегровані компанії [52, с. 94].

Сільське господарство перетворилося в одну з найбільш пріоритетних галузей для інвестування. Частка освоєних інвестицій в основний капітал сільського господарства досліджуваної області в 2015 р. становила 18,0% від загальнообласного обсягу інвестицій. Позитивний вплив на збільшення капіталовкладень у сільське господарство мало також зростання інвестиційної активності фермерських господарств. На оновлення й технічне переозброєння спрямовували кошти 32 фермерських господарств (у 2014 р. – 45), якими освоєно понад 18,0 млн грн, що в 1,9 раза більше, ніж у 2014 р.

Територіальний розподіл інвестованих коштів був нерівномірним. Найбільші обсяги інвестицій у розвиток сільського господарства спрямовано підприємствами Бучацького (14,3% від загального обсягу інвестицій у сільське господарство), Лановецького (11,5%) та Терєбовлянського (11,2%) районів. Перевищити обсяги інвестицій у сільське господарство в 2015 р. вдалося підприємствам більшості районів Тернопільської області.

Підприємства сільського господарства посідають третє місце за обсягами прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) після підприємств промисловості та торгівлі. Їхня частка в загальному обсязі іноземного капіталу в Тернопільській області на кінець 2015 р. становила 7,3%, що на 0,6 в.п. більше, ніж на початок 2015 р., проте на 6,0 в.п. менше, ніж на початок 2014 р.

Так, введена в дію молочно-товарна ферма в с. Ліщанці (Бучацький район) обладнана сучасним обладнанням, що забезпечує автоматизацію всіх виробничих процесів. Молочно-товарний комплекс розрахований на 1200 корів.

Тільки 17% сільськогосподарських підприємств Тернопільської області є інноваційно-активними, що пояснюється станом інноваційного клімату й відсутністю в останні роки обласної підтримки інноваційної та науково-дослідної діяльності, відсутністю сформованої цілісної інноваційної системи, здатної забезпечити технологічний ланцюжок «ідея – технологія – виробництво продукції – ринок» від наукового потенціалу і безпосередніх результатів його діяльності до ринку. Реалізація інноваційної науково-технічної політики повинна сприяти створенню й забезпеченню ефективного функціонування в Тернопільській області цілісної, здатної до відтворення й саморозвитку інноваційної науково-технічної системи, орієнтованої на виробничо-технологічну сферу з великою доданою вартістю, а також на сферу висококваліфікованих послуг, тобто на економіку, засновану на знаннях, підвищення на міжрегіональному та світовому ринках частки конкурентоспроможної високотехнологічної продукції, щоб посісти належне місце в міжрегіональній та міжнародній кооперації й поділі праці.

У 2015 р. в галузь тваринництва було залучено 45 млн грн інвестиційних коштів, які спрямувалися на реконструкцію та будівництво нових об'єктів для розвитку молочного скотарства в Тернопільській області.

Не зупиняється процес модернізації технологічного процесу, зокрема за останній рік збільшилася кількість доїльних установок, що свідчить про наміри керівництва сільськогосподарських підприємств розвивати молочне скотарство (рис. 2.1).

В останнє десятиріччя у практиці вітчизняного тваринництва поповнилося комплектними доїльними установками й доїльними апаратами німецьких (Вестфалія), американських (Сьордж), датських (САК) фірм.

Отже, у ринкових умовах неефективні види виробництв, до яких у нашій країні належать усі галузі тваринництва сільськогосподарських підприємств,

й зокрема молочне скотарство, звужуються до тих пір, поки на ринку не залишаться лише ті виробники, які здатні виживати за жорсткої конкуренції. Молочне скотарство відноситься до числа пріоритетних і найбільш значущих галузей сільського господарства, так як навіть в умовах скорочення поголів'я тут є можливості підвищення продуктивності корів, що в свою чергу, спричинить збільшення обсягів виробництва, дозволить підвищити прибутковість галузі.

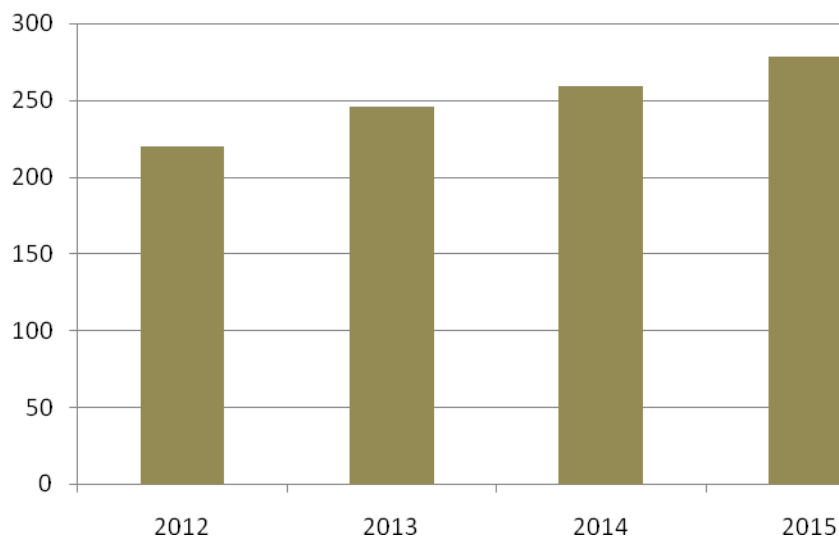

Рис. 2.1. Наявність доїльних установок у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Донедавна в галузі спостерігалася тенденція сталого розвитку як результат здійснення комплексу організаційно-економічних заходів щодо посилення ролі інтенсивних факторів розвитку скотарства, що характеризується зростанням виробництва молока на основі зростання молочної продуктивності. Важаємо, що розвиток конкурентоспроможної продукції молочного скотарства на регіональному рівні повинен здійснюватись на основі врахування її існуючих проблем та інтересів внутрішнього ринку Тернопільської області.

2.2. Економічна ефективність та конкурентоспроможність виробництва продукції.

Ефективність виробництва є основним фактором, який визначає результативність сільськогосподарського виробництва (прибутковість, збитковість), а також і його конкурентоспроможність. Ці показники в економічному середовищі є взаємозалежними і взаємодіючими.

Показники ефективності виробництва молока залежать у першу чергу від дії внутрішніх чинників, зокрема від рівня застосовуваних технологічних процесів. Вагомим є вплив й інших факторів, пов'язаних із вибором породи, віку та живої маси при першому отеленні корів, сезоном отелення, тривалості міжотільного періоду, строками (тривалістю) використання корів, наявністю високоякісних кормів у необхідних кількостях, оснащенням тваринницьких приміщень засобами механізації тощо.

В аграрних підприємствах Тернопільської області у 2012-2015 рр. молочне стадо утримувалось за наступними способами: 70-80 % корів утримувались прив'язним способом, 20-30 % – на прив'язному утриманні. Водночас за кордоном простежується тенденція до збільшення частки безприв'язного утримання (рис. 2.2). Так, у Нідерландах понад 96% корів утримується безприв'язним способом, доїння організовано у залах, у США, Німеччині – близько 80%.

Нині в Україні та Тернопільській області зокрема намітилася тенденція до створення великих спеціалізованих на виробництві молока ферм, де ця технологія може успішно застосовуватися. Промислова технологія потребує: високої культури тваринництва; чіткої організації праці; кваліфікованих кадрів; достатньої кількості кормів; при утриманні на глибокій підстилці достатньо соломи; простих і надійних засобів механізації; значних капіталовкладень.

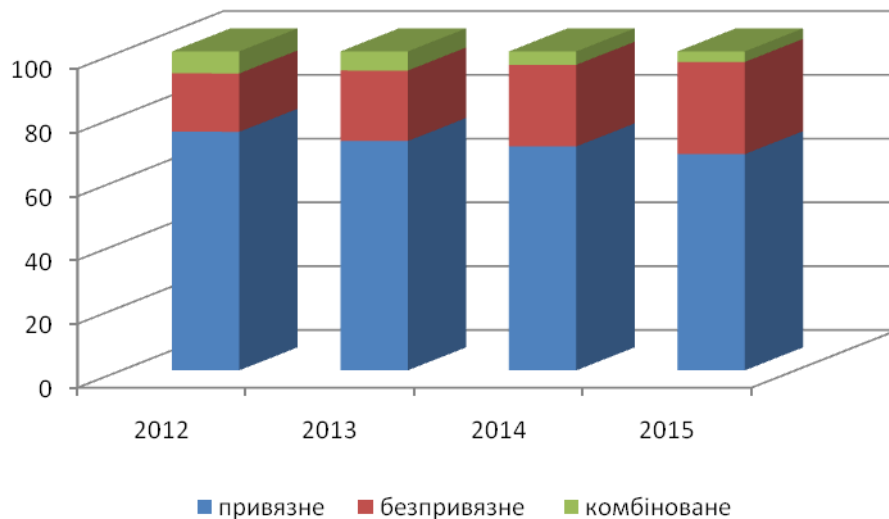

Рис. 2.2. Питома вага корів у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області залежно від способу утримання, %

Інтенсифікація тваринницької галузі вимагає створення стійкої кормової бази, щоб задовольнити потреби тварин у повноцінній годівлі в сільськогосподарських підприємствах усіх форм господарювання. Слід зазначити, що відсутність у раціоні тварин необхідної кількості мінеральних речовин й інших важливих складових призводить до перевитрат кормів і зниження продуктивності худоби, погіршення якості виробленої продукції при збільшенні витрат на її виробництво. При впровадженні спеціальних зоотехнічних селекційно-племінних заходів розглянуті показники продуктивності можуть істотно зростати. Наприклад, рівень продуктивності молочної худоби в таких країнах як Голландія, Франція, Німеччина становить 8500-9500 кг і вище за лактацію. В Ізраїлі високопродуктивною вважається корова, здатна щодня давати 50-60 кг молока.

Це означає, що однією з умов ефективного ведення галузі скотарства є міцна кормова база, так як тільки при цьому може бути забезпечено отримання максимально високих надоїв, збереження здоров'я і нормальної відтворювальної здатності тварин. Корми, і годування тварини роблять більший вплив на організм, ніж порода і походження. Таким чином,

важливим ресурсом сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві молока є корми.

Загальний стан кормової бази господарюючих суб'єктів Тернопільської області, що спеціалізуються на виробництві молочної продукції, характеризується сформованим рівнем виробництва кормів і їх структурою – співвідношенням кормів, одержуваних в рільництві та на природних кормових угіддях.

Кормова база області, порівняно із початком 2000-х років дещо покращилася, проте все ж таки не досягла оптимального рівня, що аж ніяк не сприяє бажаному зростанню продуктивності, а, отже, і підвищенню ефективності виробництва молока.

Однак, це збільшення не означає поліпшення якості кормів. Велика маса заготовляється на сьогоднішній день кормів відноситься до групи кормів 3 класу і некласного. Невисока якість кормів пов'язане, перш за все, з пізніми термінами заготовки з - за нестачі кормозбиральної техніки або з - за їх незадовільного стану і повної непридатності їх використання для роботи, недоліком культурних сінокосів. Внаслідок цього корму не містять необхідного рівня енергії і протеїну, а отже, не забезпечується необхідний рівень годівлі.

Галузь скотарства здатна стабільно розвиватися і навіть збільшувати обсяги виробництва продукції при сталому розвитку галузі рослинництва, а саме виробництво зерна і кормових культур. Таким чином, для подальшого зростання продуктивності тварин необхідна інтенсифікація кормовиробництва, яка передбачає вдосконалення структури посівів зернових і кормових культур, освоєння нових більш ефективних сівозмін, зростання біопродуктивності природних сіножатей і пасовищ.

За результатами дослідження, для організації біологічно повноцінної й зорієнтованої на високу продуктивність корів годівлі в господарських умовах Тернопільської області необхідно: точно планувати співвідношення вирощуваних культур і наявність споруд для заготівлі кормів; по можливості

ретельно контролювати наявний корм; враховувати й оцінювати урожайність з одиниці площі, визначати запаси кормів; своєчасно заготовляти зелені корми (перед фазою бутонізації та викидання колосу); резервувати кращі корми для забезпечення більш повноцінним основним раціоном найбільш продуктивних корів у першій фазі лактації; в останній третині лактаційного періоду рівень годівлі регулювати відповідно до зниження молочної продуктивності тварин; рівень згодовування концентрованих кормів пов'язувати з кількістю об'ємного корму та цілеспрямовано розподіляти його.

Сучасний темп інтенсифікації в молочному скотарстві аграрних підприємств Тернопільської області суттєво випереджає темп інтенсифікації в кормовиробництві. Так, у період 2012–2015 рр. середньорічний темп зростання продуктивності корів становив 4,6%, тобто удій на одну корову підвищувався в середньому за рік на 273 кг, разом із тим на умовну голову в досліджуваній області заготовлювали не більше 20 ц корм. од. Вміст обмінної енергії в одиниці сухої речовини об'ємних кормів залишається в середньому нижче 9 МДж, що при зростанні продуктивності корів призводить до зниження їх частки до 30–35% у раціоні за поживністю. Переважання концентратів у раціоні веде до збільшення витрат на корми, підвищення собівартості продукції молочного тваринництва, зниження рівня рентабельності, несприятливо позначається на здоров'ї тварин і показниках відтворення. Досвід розвинених зарубіжних країн, із схожими природно-кліматичними умовами свідчить, що якісний корм власного виробництва може становити до 70% за поживністю раціону високопродуктивних корів, тому скорочення частки концентратів у їх раціоні за рахунок підвищення забезпеченості якісними кормами власної заготівлі стає визначальною умовою забезпечення конкурентоспроможності продукції галузі молочного тваринництва [15].

Ефективність молочного скотарства залежить від ряду факторів: внутрішніх, які характеризуються технологією виробництва, та зовнішніх

факторів, що характеризуються в першу чергу ціною збуту виготовленого молока та вартістю вхідних матеріальних ресурсів, які використовуються для виробництва продукції в молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств.

Як свідчать дані табл. 2.5 за 2013-2015 рр. спостерігається позитивна динаміка щодо підвищення показників молочного скотарства в аграрних підприємствах Тернопільської області. При цьому темпи зміни закупівельних цін на нього значно випереджають темпи собівартості реалізованої продукції, що в кінцевому результаті забезпечує прибутковість. У процесі дослідження виявлено тенденцію до зниження загальної кількості сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом молока в Тернопільській області. Так, у 2015 р. проти 2013 р. вона знизилася майже на 34% і становила 55 одиниць, при цьому кількість прибуткових –78,1 %, збиткових – 21,9 %.

Таблиця 2.5

Показники ефективності виробництва та реалізації молока
сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. проти 2013 р.	
				(+,-)	%
Виробнича собівартість 1ц, грн	207,2	300,9	347,6	140,4	167,8
Собівартість реалізованої продукції 1ц, грн	301,6	329,7	376,2	74,6	124,7
Ціна реалізації 1 ц, грн	347,5	374,3	458,5	111	131,9
Прибуток 1ц, грн	45,9	44,6	82,3	36,4	179,3
Середньорічний надій на 1 корову, кг	4815	4290	5469	654	113,6
Загальна кількість підприємств	57	57	55	-2	96,5
Кількість прибуткових підприємств	38	32	43	5	113,2
Кількість збиткових підприємств	21	25	12	-9	57,1
Рівень рентабельності, %	15,2	13,5	21,9	6,7	144,1

У 2013-2015 р. найбільшу частку в структурі господарств-виробників молока займали прибуткові сільськогосподарські підприємства (75-80%) (табл. 2.6).

Збиткові господарства не можуть нормально функціонувати, мати розширене відтворення і забезпечувати продовольчі потреби населення. Зменшення чисельності ВРХ у тому числі і корів відбувається в основному в збиткових або низькорентабельних сільськогосподарських підприємствах. Таким чином, підвищення молочної продуктивності забезпечує зниження витрат кормів, праці і матеріальних засобів на виробництво молока, тобто чим вища продуктивність корів, тим нижча собівартість одиниці продукції.

Аналіз структури виробничої собівартості молока в аграрних підприємствах Тернопільської області в тому числі і за районами свідчить, що найбільшою є частка матеріальних витрат – 76,2 % (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура витрат на виробництво 1 ц молока в аграрних підприємствах
Тернопільської області за районами, %

Статті витрат	Збара- зький	Лано- вецький	Теребов- лянський	Тернопіль- ський	Терно- пільська область
Витрати всього	100	100	100	100	100
прямі матеріальні витрати	87,8	69,4	53,6	76,5	76,2
корми	56,2	53,2	11,0	58,9	53,4
паливо-мастильні матеріали	7,7	8,2	3,1	7,4	4,8
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	6,5	1,4	8,8	1,5	4,8
решта матеріальних витрат	17,4	6,6	14,7	8,7	13,2
Прямі витрати на оплату праці	6,7	18,5	8,7	15,8	12,6
Інші прямі загально- виробничі витрати	5,5	12,2	2,7	7,7	11,2
амортизація	3,1	2,5	5,5	1,1	4,9
відрахування на соцзаходи	2,3	6,9	0,6	5,3	4,0
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	0,1	2,8	0,0	1,2	2,3

При цьому їх рівень не був однаковим за адміністративно-районними центрами. Якщо в господарствах Тернопільського району цей показник був

ідентичним середньо обласному, то у Збаразькому зафіксовано найвище його значення – 87,8 %, а в Лановецькому найменше – 69,4 %.

Як раніше зазначалося, ефективність та конкурентоспроможність виробництва є взаємозалежними і взаємодоповнюючими показниками. Відповідно, у вказаних районах були й відповідні показники рівнів рентабельності та конкурентоспроможності. Лідером є аграрні підприємства Лановецького району: рівень рентабельності та показник конкурентоспроможності становлять 23,7 % і 23,1, а рівень реалізації можливостей – 22,7 %, що також є найвищим значенням (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Конкурентоспроможність виробництва молока в аграрних підприємствах
Тернопільської області за районами у 2015 р.

Райони	Собівартість, 1 ц, грн	Ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності, %	Індекс конкурентоспроможності	Рівень реалізації можливостей, %
Збаразький	396	461,6	16,6	17,6	16,9
Лановецький	380,5	470,6	23,7	23,1	22,7
Теребовлянський	360,9	424,6	17,6	18,9	17,6
Тернопільський	381,4	434,7	14,0	15,8	14,3
Тернопільська область	376,22	458,55	21,9	21,7	19,8

Якщо взяти показник конкурентоспроможності та якість продукції молочної продукції в аграрних підприємствах, то можна відмітити їх залежність та, відповідно вплив на прибутковість молочного виробництва. За досліджуваний період дані показники динамічно, синхронно змінювались. Так, у 2014 р. господарствами було реалізовано найбільшу частку молока вищого гатунку в загальному його обсязі (48,1 %), індекс конкурентоспроможності був найвищим – 23,3 (рис. 2.4). Найнижча питома вага молока вищої сортності була реалізована у 2013 р., а відповідно найнижчим за розглядувані роки був й індекс конкурентоспроможності – 18,7.

Конкуентоспроможність, як похідний показник ефективності залежить від рівня концентрації виробництва в молочному скотарстві. Вітчизняною практикою доведено, що у сільськогосподарських товаровиробників, що мають поголів'я молочного стада 100 голів і менше виробництво молока є нерентабельним, чого не можна сказати про молочні ферми, якими володіють сімейні підприємства. Причиною цього є те, що в перших підприємствах дуже низька молочна продуктивність корів і досить високі матеріально-грошові витрати в розрахунку на одну корову.

Рис. 2.4. Динаміка конкурентоспроможності виробництва молока в аграрних підприємствах Тернопільської області

Ситуацію, що склалася, можна пояснити посиленням спеціалізації у виробництві молока, що дозволяє раціонально використовувати технічні засоби, людські та матеріальні ресурси. При цьому принциповим моментом є рівень. Основними факторами, що стримують науково-технічний прогрес в АПК, є низький технологічний потенціал, інноваційна пасивність суб'єктів господарювання, нерозвиненість інформаційної інфраструктури, недосконалість законодавчої та нормативної бази, відсутність кваліфікованого персоналу, нестача фінансових ресурсів. Активізація процесів розвитку в сільському господарстві та молочному скотарстві зокрема нині зумовлена тенденцією економічного зростання, зменшенням

податкового навантаження, зниженням процентних ставок за інвестиційними кредитами, упорядкуванням відносин власності, підвищенням рівня конкуренції серед сільськогосподарських товаровиробників. Особливістю науково-технічної політики в галузі є її соціальна спрямованість, ефективне використання місцевого науково-технічного потенціалу для подальшого розвитку наукомістких виробництв, соціальної та виробничої інфраструктури регіонів. Для підвищення рівня продуктивності тварин та ефективності виробництва молока доцільно використовувати молочні породи худоби інтенсивного типу, які в оптимальних умовах годівлі здатні забезпечувати високу конверсію корму, що є найважливішим показником ефективності при порівнянні економічної цінності утримуваних порід. Розвиток інноваційних процесів у кормовиробництві передбачає випереджаюче збільшення виробництва кормів порівняно із зростанням поголів'я тварин, підвищення якості кормів, зниження втрат при їх заготівлі та зберіганні, вирішення проблеми білкового дефіциту шляхом розширення посівів зернобобових, бобових трав та олійних культур, повну забезпеченість комбікормами, кормовими добавками і більш ефективного використання природних кормових угідь.

Таким чином, активізація науково-технічного прогресу в молочному скотарстві дозволить перейти до нового технологічного укладу галузі, забезпечити зростання ефективності й конкурентоспроможності вітчизняної продукції, більш повне задоволення потреби населення країни у молочній продукції вітчизняного виробництва, що підвищить продовольчу безпеку України.

Аналіз розвитку молочної галузі в області за ряд років дозволив виявити наступні основні тенденції в розвитку галузі: відносна стабілізація виробництва молочної продукції при стійкій і прогресуючій тенденції зменшення чисельності маточного поголів'я ВРХ; зростання собівартості продукції як виробничої, так і комерційної; обмежені масштаби і виробничі показники молочної галузі в аграрних підприємствах (як в абсолютному, так

і структурному співвідношеннях), при наявності стійких тенденцій зростання питомої ваги даної категорії господарств в загальному обсязі виробництва молока і чисельності худоби області, особливо за останні роки.

2.3. Економічні відносини між виробниками молока та переробними підприємствами.

Своєчасна реалізація сільськогосподарської продукції за прийнятними цінами – один із найважливіших факторів впливу на розвиток аграрного сектору економіки нашої країни. Останніми роками через фінансову кризу, незадовільні для виробника умови продажу, а також в умовах членства в СОТ питання реалізації сільськогосподарської продукції ускладнюються. До того ж залежність сільськогосподарських товаровиробників від багатьох комерційних посередників на ринку призводить до суттєвого диспаритету цін і негативно позначається на розвитку підприємств і дохідності їх функціонування.

Здійснення процесу товароруку в нашій країні поки що незавершено, про це свідчить відсутність належних зв'язків між покупцями та продавцями продовольчих товарів і стабільних каналів збуту. Тому обсяги реалізації продукції сільськогосподарських підприємств часто обмежені. Причинами такої ситуації є насамперед низький рівень платоспроможності

Збут продукції завершує цикл господарської діяльності організації. Він є не тільки останньою, а й однією з найважливіших стадій виробничого циклу. Низька ефективність реалізації може знецінити весь виробничий процес і поставити підприємство на межу банкрутства. У той же час якщо підприємство здатне вигідно продавати свою продукцію, то це дозволяє йому зберігати конкурентоспроможність навіть за деяких недоліків у процесі виробництва. Таким чином, збут молока великою мірою визначає як процес організації виробництва, так і діяльність підприємства в цілому. Ефективна

реалізація сільськогосподарської продукції дозволяє забезпечити стабільність виробництва й позначити шляхи розвитку.

На формування стабільності та прибутковості виробництва молока і реалізації молочної продукції на ринку впливають п'ять основних суб'єктів економічної діяльності: товаровиробник, переробник, торговельні підприємства, споживач продукції та держава. Прояв цього впливу чітко простежується на всіх стадіях виробництва молока та руху молочної продукції від виробника до споживача. Так, товаровиробник зацікавлений у зменшенні витрат на виробництво продукції та у стабільно вигідній ціні її реалізації, переробна промисловість потребує достатнього обсягу якісної сировини, торговельне підприємство має намір збільшувати обсяги реалізації за постійно існуючого попиту, споживач бажає отримати якісні та доступні за ціною молокопродукти, а держава зацікавлена в постійних податкових надходженнях як основного джерела наповнення бюджету.

Молокопереробна галузь Тернопільської області на початку 90-х років налічувала 24 підприємств. Нині функціонують 18 молокопереробних підприємств, із них 12 здійснюють повний цикл переробки і виробництва молокопродуктів, решта – займаються заготівлею, охолодженням і частково первинною переробкою та входять до складу інших фінансово-промислових груп, які спеціалізуються на переробці молока – це корпорації «Мілкіленд-Україна» та «Укрпродуктгруп».

Незважаючи на критичний стан у галузі лідерами молокопереробної галузі Тернопільської області є ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Борщівський сирзавод», ТОВ «Агросвіт» та АТ «Вишнівецький сирзавод», АТ «Чортківський сир завод», ПП «Альма-Віта». Слід зазначити, що ПрАТ «Тернопільський молокозавод» – єдине підприємство області, яке має розгалужену мережу збуту своєї продукції: реалізація у 17 регіонах країни.

Молочна галузь є пріоритетною в харчовій та переробній промисловості Тернопільської області, питома вага якої становить 28%. В області працює 18 молокопереробних підприємств із наявними потужностями переробки більше

1,2 тис. тонн молока за зміну. За оптимальної завантаженості їх сировиною можливо переробити до 350 тис. тонн молока за рік, проте нині переробляється вдвічі менше, внаслідок чого зменшено обсяги випуску молочних продуктів, що зумовило значне скорочення споживання їх на душу населення порівняно з фізіологічними нормами.

Останнім часом спостерігається стабілізація обсягів реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області (рис. 2.5).

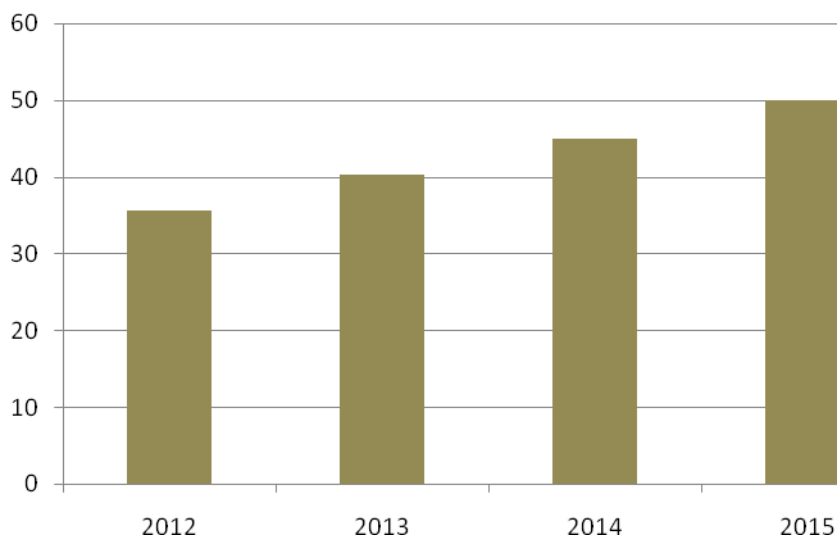

Рис. 2.5. Обсяги реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, тис. т.

Проведений аналіз свідчить, що із зростанням обсягів реалізації виявляють позитивну тенденцію всі показники, які характеризують ефективність функціонування молочного скотарства.

З огляду на майже абсолютний взаємозв'язок між обсягом виробництва і продуктивністю, собівартістю й рентабельністю можна зробити однозначний висновок на користь вищого рівня концентрації виробництва в галузі.

Ритмічне надходження коштів від реалізації молока дає можливість висококонцентрованим господарствам здійснювати модернізацію технологічного процесу. Так, у 2014-2015 рр. кормозбиральні комбайни придбали сільськогосподарські підприємства з обсягами реалізації понад 10000 ц. Подібна ситуація відбувається з оновленням доїльного обладнання.

Однією із складових, які визначають рівень ефективності виробництва та реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах є рівень закупівельних цін. Цінову ситуацію на ринку сирого молока в Україні та Тернопільській області зокрема визначає ряд основних факторів. По-перше, сезонний, діючий постійно. По-друге, попит з боку переробних підприємств. По-третє, підвищення собівартості виробництва молока, зважаючи на зростання цін на енергоносії, корми і т. д. По-четверте, вплив сортності молока. По-п'яте, спроби державного регулювання цін. У 2015 р. значне зростання цін зумовлювалось як зменшенням обсягів виробництва молока, так й іншими структурними проблемами, наявними в молочному секторі України. Так, на рівень цін значною мірою вплинуло зростання цін на корми й енергоносії.

За чинною методикою визначення паритету цін між вхідними матеріальними ресурсами і вихідною сільськогосподарською продукцією простежується порушення співвідношення цін, що не забезпечує простого відтворення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах, передусім із невеликими обсягами виробництва та низькою продуктивністю корів.

Значні коливання цінового співвідношення призводять до зниження інвестиційної привабливості молочного скотарства, оскільки ця галузь характеризується тривалим періодом окупності вкладеного капіталу.

В нинішніх умовах ефективним виробництво молока може бути в багатогалузевих висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах, тобто таких, які займаються рослинництвом (вирощуванням зернових, олійних і технічних культур), садівництвом та овочівництвом, мають великі зерно-, овоче- і плодосховища, а також займається молочним і м'ясним тваринництвом.

Колівання попиту і пропозиції на ринку молокопродуктів вплинули на підвищення середніх реалізаційних цін на молоко (рис. 2.6). Ціни в 2015 р. збільшились проти 2012 р. на 8,1% в середньому по області і 6,3% по великих

та середніх сільськогосподарських підприємствах. Протягом 2012-2015 рр. досліджуваний показник зріс на 73,7 і 58,1% відповідно.

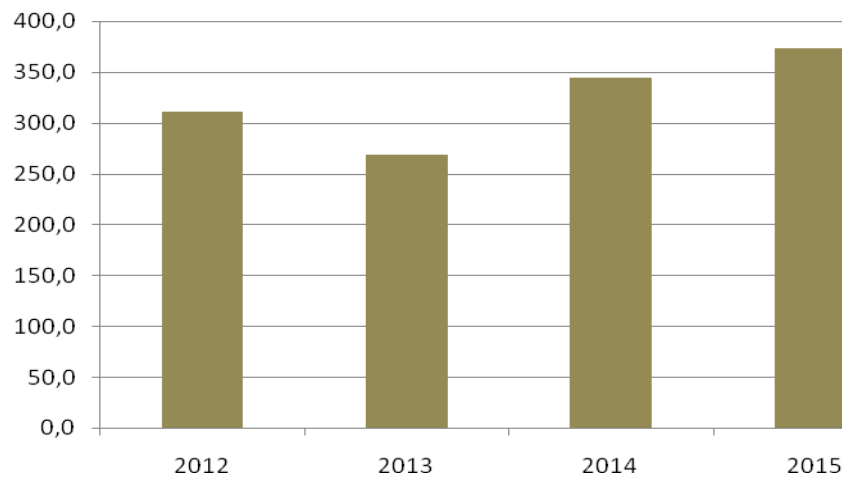

Рис. 2.6. Реалізаційні ціни на молоко, яке закуповується в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, грн/ц

Рівень закупівельних цін значно перевищує рівень попереднього періоду і є найвищим порівняно з країнами Східної Європи, а також країнами – основними виробниками молока: Бразилії, США, Новій Зеландії (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Середньомісячні ціни на молоко в деяких країнах світу (обчислені для базисних в Україні показників – 3,4% жиру, 3,0% білка), грн/т за 2014 р.

Місяць	Україна	Польща	Литва	Латвія	Німеччина	Нідерланди	Фінляндія
Грудень	3574	2458	2194	2583	2824	2705	3110
Листопад	3481	2555	2252	2645	2940	2977	3188
Жовтень	3406	2512	2264	2603	2924	2957	3370
Вересень	3340	2495	2236	2580	2934	2928	3571
Серпень	3195	2698	2289	2658	3034	3119	3702
Липень	3350	2774	2262	2795	3023	2970	3460
Червень	2641	2781	2321	2691	3056	2806	3328
Травень	2545	3228	3653	2930	3715	3704	3734
Квітень	2686	3242	3546	3009	3705	3506	3765
Березень	2768	3085	3417	2846	3565	3389	3458
Лютий	2862	2980	3271	2725	3391	3501	3564
Січень	2925	2905	3141	2567	3310	3424	3508

Джерело: [9].

Закупівельні ціни на молокосировину зростають за рахунок витрат посередницьких структур при закупівлі сировини, які треба обмежити, а це додатково 15–20% вартості на етапі закупівлі сировини.

Досить важливою вбачається проблема сезонних коливань закупівельних цін. Навіть в умовах дефіциту й значного попиту сезонні коливання цін на молочну сировину в Україні є суттєвими. У 2013 р. різниця між мінімальною (червень) та максимальною (грудень) середньозваженою ціною реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області досягла 18%. Для порівняння, в Європейському Союзі вона не перевищила 5%.

У ЄС в період найбільших обсягів одержаного молока держава купує у виробників надлишки, а взимку продає сухе молоко. В Україні ці механізми не діють. Взимку, в період найменшої пропозиції, закупівельні ціни на молочну сировину в нашій країні на 10–20 % вище, ніж у ЄС. В Європі також діють «літня» і «зимова» ціна, але різниця між ними становить 5-10%. Цьому сприяє планомірне протягом року, а не масове взимку, як в Україні, отелення корів. В нашій країні 65% молока виробляють у весняно-літній період, а 35% – в осінньо-зимовий. Тільки усвідомивши ці реалії, уряд зможе цивілізовано впливати на ціни за допомогою бюджетної підтримки сільгосптоваровиробників, інтервенцій з Держрезерву або імпорту за міждержавними угодами [63].

Вибір каналу збуту є одним із головних стратегічних рішень у сфері організації збуту, а від правильного прийняття рішень залежить успішність просування товару на ринок. На шляху реалізації цього рішення перед виробниками виникає багато проблем, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних можна віднести відсутність достатньої інформації щодо цін і тенденцій як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку молока та молочної продукції, а за суб'єктивних – відсутність необхідних знань і навичок як у керівників господарств, так і у спеціалістів-консультантів для проведення маркетингових досліджень.

У Тернопільській області близько 95% реалізованого сільськогосподарськими підприємствами молока надходить на молокопереробні підприємства, що зумовлено традиційністю та стабільністю цього каналу збуту (рис. 2.7).

Оцінка каналів збуту показала, що основними причинами реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами молокопереробним підприємствам є: відсутність умов і власних переробних потужностей, неможливість реалізувати його на ринку та за іншими каналами збуту, передусім через властивості специфічного товару законодавчі обмеження та високий рівень трансакційних витрат.

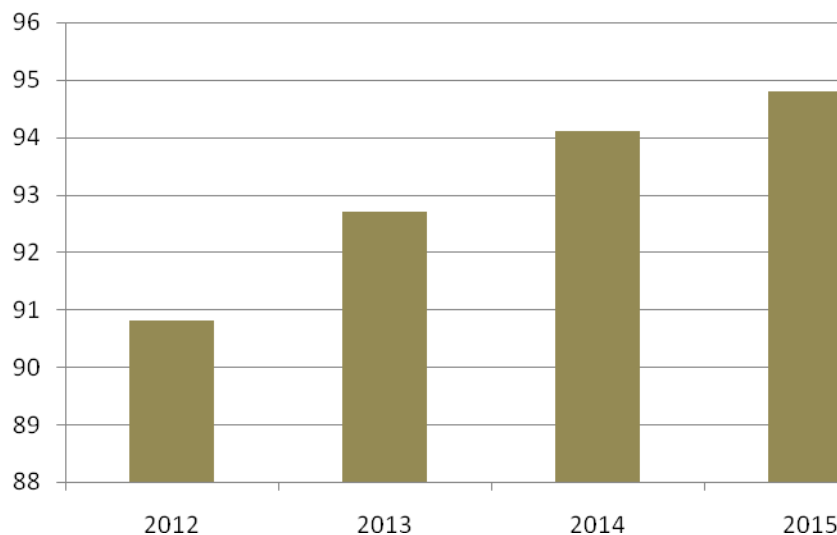

Рис. 2.7. Частка переробних підприємств у загальній структурі реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, %

Найвищий рівень прибутковості спостерігається при реалізації молокопереробним підприємствам. Це дозволяє зробити висновок про консерватизм сільськогосподарських товаровиробників щодо формування альтернативних каналів збуту.

Враховуючи дефіцит молочносировини та скасування обмежень щодо регіональних її переміщень, є можливість реалізувати молоко переробним

підприємствам поза межами Тернопільської області. Основні чинники, які впливають на вибір переробника, – рівень закупівельних цін, термін проведення розрахунків та інтерес керівника господарства.

У 2015 р. рівень надходження сировини на переробку перевищив обсяги реалізації молокопереробним підприємствам, що свідчить про значне розширення сировинних зон (рис. 2.8).

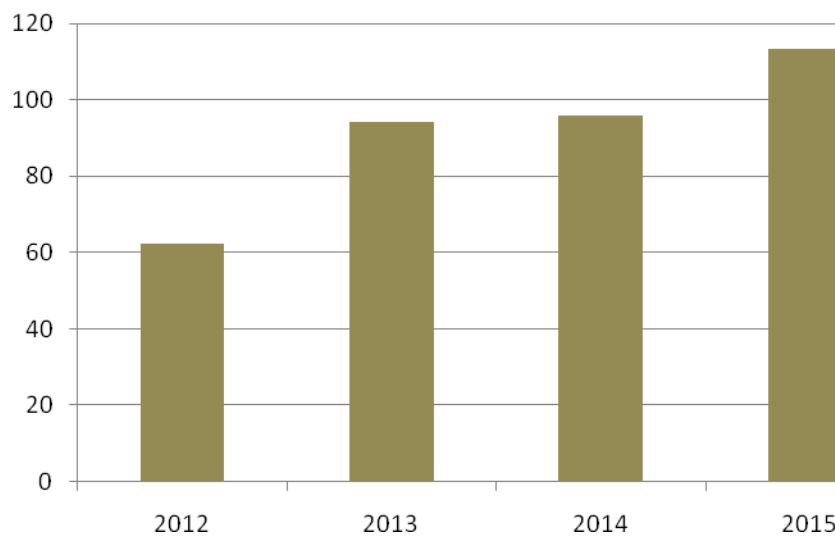

Рис. 2.8. Обсяги реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами та надходження переробним підприємствам Тернопільської області, тис. т

Посилення процесу орієнтації на власну сировинну зону молокопереробними підприємствами пояснюється передусім значними втратами при транспортування продукції. Так, при перевезенні молока на відстань до 20 км втрати в заліковій вазі становлять 0,5–1,0%, від 20 до 50 км – 1,0–1,7%, а понад 50 км – до 2,5%, що призводить відповідно до зростання собівартості продуктів переробки.

Нині відносини переробних підприємств із постачальниками сировини здійснюються, як правило, на договірній основі, що страхує обидва підприємства від невиконання зобов'язань партнера. Так, між переробним підприємством і багатьма постачальниками сировини склалися довірливі

взаємини, де переробник практикує авансування ряду підприємств у рахунок майбутніх поставок сировини.

Як свідчить аналіз, договори на постачання молока між сільськогосподарськими та переробними підприємствами укладаються до 1 року, що підтверджує нерегульованість виробничих зв'язків, а це суттєво впливає на ринкову кон'юнктуру. В наслідок такої ситуації:

- великі переробні підприємства втрачають власні сировинні зони, тому не мають можливості більш повно завантажити свої виробничі потужності, оптимізувати транспортні видатки, а головне – знайти шляхи підвищення якості продукції (сировини);

- малі підприємства й цехи за наявного технічного та технологічного стану не забезпечують повноцінного контролю якості продукції. Глибина переробки сировини значно менша, ніж на потужних підприємствах, що викликає додаткові втрати сировини і зменшує вихід готової продукції з тонни молока.

З'ясувалося, що основними причинами, які стримують ефективну співпрацю сільськогосподарських підприємств із переробниками, на що вказали респонденти, є: негнучкість умов угоди – 26,3%, низька закупівельна ціна – 76,6% керівників підприємств, проблеми з постачанням продукції переробникам – 18,4%, диктат молокопереробників щодо обсягів постачання – 16,8%, сезонність попиту на молоко – 54,7%, вплив споживчого попиту – 12,6%. При цьому всі підприємства дотримували графіків постачання молока на переробку. В результаті більшість керівників сільськогосподарських підприємств зазначили необхідність удосконалення механізму відносин між виробником і переробниками.

Систематизація отриманих даних дозволяє зробити наступний висновок: на управління збутом молока впливають особливості виробничих процесів і сама продукція. У цій галузі досить високі капітальні витрати та тривалі терміни збільшення (з біологічних причин) стада дійних корів. У зв'язку з цим господарства повільно пристосовуються до збільшення або скорочення

обсягу виробництва молока. На ринку виробників молока склалася ситуація, за якої система маркетингу і споживачі повинні підлаштовуватися під наявну пропозицію молока. Проведені дослідження показали, що пропозиція великою мірою не відповідає попиту.

Переробники молока у Тернопільській області використовують дві стратегії. Перша передбачає наступне: ціна для виробника встановлюється мінімальна, оскільки основну частку прибутку отримує переробник; молоко має бути однорідне за якістю і продаватися на ринку під маркою посередника; продукція розподіляється через мережу роздрібної торгівлі; виробник молока займається тільки виробництвом і тому не має виходу на ринок.

Використання цієї стратегії виробниками приносить більше їм шкоди, ніж користі. Вона відриває виробників від ринку і не дозволяє їм налагодити власні канали розподілу продукції, внаслідок чого виробник відмежований від кінцевих споживачів.

Друга стратегія характеризується орієнтацією на власні сили, коли виробник знаходить канал збуту. При цьому ціна встановлюється на основі рівності: собівартість плюс прибуток, що дозволяє залучати всі доступні канали реалізації.

Важливим фактором збільшення виробництва й асортименту молочних продуктів, його ефективності є якість продукції. Проблема якості сирого молока, яке надходить на переробку, була і залишається найактуальнішою для молочної промисловості.

Висновки до 2 розділу

В аграрному секторі Тернопільської області значну роль відіграє молочне скотарство. На сьогодні спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості загального поголів'я ВРХ із 184,9 тис. гол до 163,3 тис. гол в тому числі корів – із 112,0 до 99,8 тис. гол. Через відсутність обігових коштів господарства не мають можливості будувати нові та реконструювати існуючі тваринницькі приміщення, придбати сучасне технологічне обладнання й техніку для заготівлі кормів як для власних потреб, так і для забезпечення кормами господарств населення.

У Тернопільській області майже 41,7 % сільськогосподарських підприємств утримують до 100 корів. Проте наукові дослідження свідчать, що у господарствах зі стадом менше 500 голів виробництво молока перетинає межу беззбитковості. Частка ж підприємств із поголів'ям понад 1000 голів є незначною і в 2015 р. становила 2,1 %. За такого рівня організації виробництва конкурентоспроможність є низькою на внутрішньому ринку, не говорячи про вихід на ринки зарубіжних країн.

При середньорічному надої молока від корови по сільськогосподарських підприємствах на рівні 5189 кг деякі господарства, наприклад, Бучацького району досягли рівня 7900 кг, а п'ятитисячний рубіж надоїв подолали господарства Підволочиського, Лановецького та Збараського районів. Проте у Підгаєцькому районі середньорічні надої знизилися до 3897 кг на корову. Найбільшу частку в структурі витрат складають матеріальні витрати – 76,2 %, в той час як у Збараському районі зафіксовано найвище значення – 87,8 %, а в Лановецькому найменше – 69,4 %. Ефективність та конкурентоспроможність виробництва є взаємозалежними і взаємодоповнюючими показниками. За середньо обласного рівня рентабельності 21,9 %, господарства Лановецького забезпечити 23,7 % прибутковості виробництва з показником конкурентоспроможності 23,1 та рівнем реалізації можливостей 22,7 %.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Обґрунтування резервів підвищення конкурентоспроможності виробництва молока.

Ринкові відносини висувають принципово нові економічні вимоги до функціонування й розвитку сільськогосподарського виробництва, особливо молочного скотарства. Головна із них – забезпечення конкурентоспроможності галузі й необхідного рівня рентабельності виробництва молока. У зв'язку із цим низькорентабельне, а у більшості господарств збиткове молочне скотарство характеризується скороченням поголів'я, валового виробництва молока та молочної продуктивності корів. Зазначимо, що скорочення обсягів виробництва молока зумовлено двома основними причинами: по-перше, порівняно низьким технічно-організаційним рівнем галузі щодо забезпечення її конкурентоспроможності відносно до інших галузей сільського господарства; по-друге, відсутністю еквівалентності в товарообміні між суб'єктами ринку внаслідок диспаритету між цінами на сільськогосподарську продукцію і цінами на матеріальні ресурси, енергоносії.

Характеризуючи діяльність сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом молока, за результатами дослідження доцільно виділити три групи господарств за чисельність корів, які мають відмінні стратегії розвитку виробництва: дрібні – (0–150 голів), середні – (151–300 голів), висококонцентровані (надвеликі ферми) – понад 300 голів.

Так, дрібні за кількістю дійного стада сільськогосподарські підприємства, незважаючи на низьку рентабельність, намагаються концентрувати свій виробничий потенціал з метою нарощування обсягів виробництва та реалізації молока.

Як свідчить досвід функціонування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, необхідно умовою підвищення ефективності молока є запровадження міжгосподарської кооперації.

Об'єктивними передумовами формування міжгосподарських виробничих формувань є: подальший розвиток продуктивних сил і науково-технічний прогрес вимагають постійного вдосконалення організації виробництва й управління; переваги поділу праці можна використовувати тільки за умови подальшого поглиблення спеціалізації та концентрації, кооперування і комбінування виробництва; межі одного господарства часто є замалими, а фінансові та матеріальні кошти – недостатніми для будівництва й експлуатації сучасних підприємств; дія економічного закону – відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил, закону концентрації та спеціалізації виробництва; концентрація сприяє поділу праці між господарствами й поглибленню їх спеціалізації на виробництві окремих видів продукції або виконанні окремих стадій (операцій) у загальній технології виробництва сільськогосподарської продукції; закономірність процесу міжгосподарського кооперування в умовах науково-технічного прогресу.

Науково-технічний прогрес вимагає підвищення ступеня концентрації галузей, оскільки лише в умовах великого виробництва можна ефективно застосовувати інноваційне обладнання, досягнення науки і практики. Навіть високоефективні спеціалізовані сільськогосподарські підприємства без відповідної кооперації не можуть повністю використовувати всі переваги концентрації [66].

Отже, сучасний етап кооперації супроводжується створенням за безпосереднього впливу науково-технічного прогресу нових форм виробництва – міжгосподарських формувань: асоціацій, спілок, що охоплюють поряд із виробничою сферою сферу освіти науки, культури і побуту.

Основними принципами організації міжгосподарських формувань слід назвати: добровільність у спільному співробітництві сільськогосподарських та інших підприємств, організацій; науковий підхід до вибору організаційних форм, напрямів і послідовності проведення робіт відповідно спеціалізації, і до концентрації з урахуванням виробничої структури, економічного стану господарств, особливостей галузей, накопиченого досвіду; збереження господарської самостійності сільськогосподарських підприємств, інших підприємств і організацій, що входять до міжгосподарського формування; матеріальна заінтересованість і відповідальність підприємств, працівників у розвитку й підвищенні ефективності виробництва як у межах формування, так і кожному окремому підприємстві.

На базі дрібних сільськогосподарських підприємств пропонується створити асоціацію виробників молока в межах одного району, яке буде об'єднувати два господарства, які спеціалізуються на вирощуванні кормів, 5 сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві молока із поголів'ям 100–150 голів у кожному господарстві, племінний репродуктор.

Основою розрахунків протягом календарного року має бути трансферна ціна, розрахована на основі нормативної собівартості з 15% рентабельності, що забезпечить розширене виробництво.

Враховуючи зміну кліматичних умов, зокрема підвищення середньорічної температури, можливо відмовитися від будівництва капітальних споруд для утримання поголів'я дійного стада, що дасть змогу знизити собівартість виробленого молока. Так, у фермерському господарстві, де утримують 50 корів, доцільним є виробниче приміщення із використанням металопластика, а для доїння – доїльна установка з молокопроводом вітчизняного виробництва.

Експлуатація молокопроводів значно підвищує показники якості молока і є більш економічним варіантом порівняно з обладнанням доїльних залів. Перевагами молокопроводів є: мінімальна кількість води, енергії і

засобів очищення, що витрачаються в процесі доїння та промивання молокопроводу; оптимальні умови для збереження здоров'я корів, оскільки в молокопроводі молоко надходить безперервно, що запобігає захворюванням на мастит; мінімальна витрата матеріалів на складання молокопроводу; надійна й міцна конструкція для щоденного використання; висока продуктивність; оптимальне співвідношення ціни та якості.

Середній термін використання корів у дрібних сільськогосподарських підприємствах звичайно дорівнює 5–6, а биків-плідників – 4–6 років. При цьому прискорюється оборот стада, але зростають витрати, пов'язані з вирощуванням тварин. Водночас ускладнюється ведення племінної роботи, адже через короткий термін використання тварин неможливо оцінювати і вести серед них відбір і підбір. Слід зазначити, що окремі корови зберігають протягом 20–22-літнього віку здатність до відтворення і дають високі надої, а деяких цінних бугаїв-плідників використовують до 14–15 років. При цьому тривалість використання високопродуктивних тварин визначає рівень культури ведення тваринництва в господарстві [23].

Транспортування молока від сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати спеціальним транспортом молокопереробних підприємств, обладнаних експрес-лабораторією для визначення основних параметрів якості молока. Вибірково щодакдно проводять контрольне доїння спільно з представниками переробника. Процедуру контролю якості є обов'язковою і в господарствах, які займаються виробництвом кормами. За нашими розрахунками, незважаючи на невеликі обсяги реалізації молока, рівень рентабельності становить 20,1%.

Наприкінці року здійснюється розподіл кінцевого фінансового результату між суб'єктами підприємницької діяльності – членами асоціації залежно від внеску кожного учасника.

Функціонування подібного об'єднання дає можливість створити дрібним товаровиробникам молока конкуренцію середнім і великим сільськогосподарським підприємствам за рахунок зниження собівартості та

підвищення якості молока, оскільки для його виробництва вони використовують інноваційні розробки, що дає змогу забезпечити ефективне виробництво. Перспективи ефективного виробництва молока в дрібних сільськогосподарських підприємствах вбачаються в межах сформованого об'єднання виробників молока шляхом створення власного переробного підприємства, яке вироблятиме традиційні для досліджуваного регіону молокопродукти такі.

Придбання пастеризатора дасть можливість реалізувати частину виробленого молока на роздрібному продовольчому ринку та через мережу молочних автоматів, які будуть встановлені у м. Тернополі. Практична реалізація цих та подібних заходів дасть змогу переорієнтувати товарні потоки на реалізацію «за іншими каналами», де рівень цін на молоко вищий ніж при продажу переробним підприємствам.

Ураховуючи близьке розташування до міст обласного підпорядкування, є можливість постачати пастеризоване молоко начальним закладам у межах програми «Шкільне молоко». Як свідчать проведені дослідження, реалізація за вищеназваними каналами збуту є найбільш вигідною для дрібних сільськогосподарських підприємств – виробників молока.

Перспективним є розвиток органічного виробництва молока в дрібних сільськогосподарських підприємствах, розташованих поблизу курортних зон. Такі підприємства можуть спеціалізуватися на виробництві органічного молока, що дає змогу реалізувати його санаторіям за цінами роздрібних продовольчих ринків шляхом укладання договорів поставки, що забезпечує рівень рентабельності виробництва молока 57,9%.

Основним напрямом виробничої діяльності з виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах із кількістю поголів'я 151–300 голів є збільшення його обсягів та зростання ефективності як шляхом зниження собівартості молока, так і підвищення закупівельних цін через вищу сортність.

Інтенсивна годівля тварин є важливим чинником підвищення економічної ефективності виробництва продукції тваринництва. Організація забезпечення високоякісними кормами власної заготівлі залишається основним завданням, при виконанні якого необхідно враховувати співвідношення «витрати-результати» [56]. Наприклад, у провідних господарствах Тернопільської області найбільшу частку в структурі кормів займає якісний силос, що містить у середньому в 1 кг сухої речовини 9,5–10 МДж обмінної енергії, отже, можливо зменшити частку концентрованих кормів у раціоні до необхідного мінімуму. В багатьох сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону освоюється збирання зернофуражних культур у фазі молочно-воскової стиглості, щоб уникнути втрат урожаю зерна і подовжити терміни збирання зернових.

Забезпеченість кормами власного виробництва стає найважливішою вимогою підвищення економічної ефективності виробництва молока шляхом впровадження інноваційних технологій як у кормовиробництві, так і в молочному тваринництві. Якість кормів, є одним з основних факторів ефективного розвитку молочного скотарства. Оптимальні строки заготівлі кормових культур забезпечують максимальний вміст цукру й обмінної енергії в кормі, високий рівень споживання і перетравлення його тваринами. Суворе дотримання технології і санітарних норм силосування, ущільнення і зберігання силосу забезпечує мінімальні втрати заготовленого корму. Застосування безризикових технологій, вибір яких залежить від конкретних умов заготівлі кормів (використання хімічних консервантів і біозаквасок, плющення зернофуражу та ін.), дозволяє одержувати високоенергетичні якісні корми і значно зменшити втрати поживних речовин при заготівлі та зберіганні.

Як свідчать результати дослідження, удосконалення системи годівлі, яке передбачає використання у годівлі корів із високим рівнем продуктивності (6500–7000 кг і більше на голову на рік) відносно недорогих грубих кормів із вмістом у кілограмі сухої речовини обмінної енергії 10,0–

10,5 МДж, сирого протеїну – 16–18%, сирі клітковини – 25–27% при оптимізованому вмісті в структурі раціону сінажу та силосу по 28–30% відповідно, забезпечує зниження загальної вартості кормів на 6–10%, що, у свою чергу, дасть економічний ефект у вигляді зниження собівартості молока в середньому на 5% [17].

Крім виявлення резервів щодо раціонального використання кормів, необхідно здійснювати оцінку ефективності виробництва молока з урахуванням частки покупних кормів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Економічна ефективність виробництва молока Тернопільської області з урахуванням різних часток покупних кормів, 2015 р.

Показники	Варіанти			
	15	25	35	45
Частка покупних кормів, %	15	25	35	45
Загальна вартість кормів, грн	124	101,3	120,5	139,5
Собівартість, грн/ц	424,64	456,48	465,9	471,9
Ціна, грн/ц	519,09	519,09	519,09	519,09
Прибуток, грн	94,46	62,52	53,19	47,19
Рентабельність, %	42,1	24,4	20,0	17,4

Як свідчать дані табл. 3.1 рівень рентабельності реалізації і виробництва молока в досліджуваному господарстві знижуються із підвищенням частки покупних кормів. У процесі аналізу виробничої діяльності господарств досліджуваного регіону виявлено, що найбільшу частку в структурі покупних кормів займають концентровані корми, і біологічні добавки й інші корми промислового походження.

На ефективність ведення молочного скотарства впливають способи утримання тварин – прив'язний і безприв'язний, які й визначають організацію виробничих і трудових процесів, систему машин. Безприв'язний спосіб передбачає групове утримання тварин, використання

високопродуктивних доїльних установок типу «Карусель», «Ялинка», «Тандем», найбільш ефективний спосіб гноєвидалення й роздавання кормів. Однак цей спосіб вимагає відповідного забезпечення кормами, високого рівня кваліфікації кадрів для ведення зоотехнічної, селекційної, ветеринарно-профілактичної роботи. Прив'язний спосіб тварин забезпечує більше можливостей для індивідуального обліку їх особливостей, нормованого годування, догляду і т.д.

Достатній рівень концентрації поголів'я у господарстві – необхідна умова зниження витрат. Лише у цьому разі реалізовані обсяги молока забезпечують окупність капіталомістких інноваційних технологій, скорочують поточні витрати, що забезпечує рівень рентабельності 67,9%.

Концентрація корів на одному тваринницькому об'єкті призводить до невикористання такої переваги регіону, як наявність достатніх площ для випасання тварин, що обмежує можливості здешевлення раціону в літній період.

Перехід на концентратний тип годівлі й покупні корми призводить до того, що не використовується базова перевага галузі та порівняльна перевага регіону щодо кормової бази. Як наслідок, виробники молока поступаються іншим галузям тваринництва за співвідношенням витрат на ресурси і виручки від реалізації продукції, що зумовлює повільні темпи розвитку галузі.

Як свідчить досвід функціонування молочно-товарних комплексів концентрація молочної худоби на одному тваринницькому об'єкті в поєднанні з переходом на безпідстилкове утримання із доїнням у доїльних залах збільшує його обсяг у кілька разів, що знижує екологічну безпеку виробництва.

Безпечне зберігання та внесення великого обсягу гною підвищеної вологості вимагає значних інвестицій в екологічну частину проектів щодо модернізації виробництва та концентрацією поголів'я. Комплекс споруд,

машин та обладнання, за оцінками шведських фахівців, у середньому становить понад 1000 євро на голову [47].

Ефективність концентрації виробництва, оптимальний розмір господарства спроможні мінімізувати витрати, пов'язані з локалізацією або розосередженням корів на тваринницьких об'єктах.

Основний вплив на рівень концентрації молочного скотарства має технологія доїння. Висока вартість трудових ресурсів вимагає від товаровиробників молока зниження трудомісткості. Найбільш простим шляхом є концентрація виробництва із локалізацією поголів'я, що дозволяє впроваджувати високопродуктивні доїльні зали (у т.ч. типу «Карусель»), реалізовувати позитивний ефект масштабу. Так, при доїнні в доїльному залі оптимальне поголів'я становить від 800 до 1600 гол. При переході до інноваційних технологій добровільного доїння зменшення оптимального поголів'я молочних корів зумовлено автоматизацією процесу виробництва, впровадженням сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, які дозволяють забезпечувати управління у системі «віддаленого доступу». Так, при поголів'ї 200 корів на фермі навантаження на один автоматизований пристрій («доїльний робот») становить 60–70 корів (за середньої кратності доїння 2,5). Із 200 корів – до 30 сухостійні, 6 – після отелення, дояться окремо. Доїння у штатному режимі здійснюється трьома доїльними роботами, у разі виходу одного з них із ладу якийсь час доїння може здійснюватися двома агрегатами [41].

Аналіз показав, що система машинного доїння, розрахована за безприв'язно-боксового утримання корів, ефективніша за всіма параметрами виробництва та економічними показниками порівняно з технологією прив'язного утримання тварин. Проектна робота молочно-товарного комплексу із різними системами утримання корів і машинного доїння відображена в табл. 3.2.

Як свідчать дані таблиці, при використанні системи «Європаралель» у поєднанні із безприв'язним утриманням корів досягається скорочення затрат

на оплату праці в розрахунку на 1 ц молока. Крім того, використання цілої системи забезпечить високу якість молока, яке матиме вищу ціну, що підвищує ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Таблиця 3.2

Порівняльні виробничо-економічні показники за
різних технологій доїння й утримання корів

Показники	Тип утримання	
	безприв'язний	прив'язний
Система машинного доїння	«Європаралель» 20*20	Молокопровід АДМ-8
Поголів'я корів, гол	220	150
Норма обслуговування на оператора, гол	110	50
Затрати праці на корову в рік, люд.-год	77,8	97,2
Оплата 1 люд.-год, грн	22,1	26,2
Собівартість 1 ц молока, грн	405,3	449,1
У т.ч. оплата праці	38,8	42,3
Ціна реалізації	523	511
Прибуток, грн/ц	51,7	11,9
Рентабельність, %	29,1	13,9

Подолання кризових явищ у молочному скотарстві, припинення зменшення поголів'я корів, яке досягло критичної межі, та початок поступового їх нарощування, збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку досліджуваної області, споживання молока і молочних продуктів на рівні фізіологічної норми та нарощування експортних можливостей галузі.

Економічне зростання молочного скотарства забезпечується на основі уточнення стратегічних пріоритетів для кожного сільськогосподарського товаровиробника та їх відповідності загальній цілі регіонального розвитку.

Вважаємо, що сільськогосподарським підприємствам нестійкої групи першочергово необхідно повністю сконцентрувати наявні ресурси на забезпеченні економічної стійкості та приділити увагу соціальним питанням, а економічно стійким доцільно сконцентрувати зусилля на зміцненні соціального й екологічного потенціалу та подальшому удосконаленні своєї діяльності.

З метою досягнення стратегічної цілі необхідно досягти множини підцілей. Очевидно, що економічна дієздатність та стійкий розвиток неможливо забезпечити, якщо не досягти однією з основних підцілей. Для досягнення кожної підцілі передбачено відповідно рівні управління й необхідні заходи. Такий підхід переводить стратегію, яка реалізується, у площину конкретних показників із можливістю визначення прямих і зворотних зв'язків між підцілями у межах вибраної стратегічної цілі. При використанні такого підходу можна простежити просування об'єкта до стратегічної цілі та коригувати за потреби його діяльність за допомогою цільових індикаторів. Причому ці зміни повинні стати не лише реакцією на вплив факторів зовнішнього середовища, але й бути результатом внутрішнього розвитку об'єкта, який враховує зовнішні кризові явища.

Для сільськогосподарських підприємств першочерговим завданням на сучасному етапі розвитку є забезпечення економічної стабільності, підвищення прибутковості, що в подальшому можна зорієнтувати на досягнення соціальної й екологічної стійкості. Зміцнення кадрового потенціалу, створення сприятливих умов праці та життя працівників у свою чергу сприятиме підвищенню продуктивності праці й заінтересованості у кінцевих результатах, що також буде забезпечувати економічну стійкість. Запровадження безвідходних і ресурсозберігаючих технологій знизить екологічне навантаження і підвищить ефективність виробничого процесу. Отже, кожна складова сталого розвитку молочного скотарства в досліджуваній області є взаємодоповнюючими і першочерговим для досягнення економічної стабільності.

Загальну стратегічну ціль розвитку молочного скотарства Тернопільської області можна досягти через реалізацію стратегії економічного зростання кожного сільськогосподарського підприємства у межах сформованої цілі. Загальна тенденція росту складається як у зовнішньому середовищі – екстенсивний ріст за рахунок зміни ринкової позиції, так і у внутрішньому середовищі – інтенсивний ріст за рахунок створення основних конкурентних переваг і підвищення ефективності виробництва.

Проведені дослідження свідчать про те, що в системі ринкових відносин висока ефективність виробництва продукції молочного скотарства є головною умовою успішного функціонування сільськогосподарських підприємств, але низький її рівень на сучасному етапі не дозволяє забезпечити навіть просте відтворення, а населення області – молоком і м'ясом в достатніх обсягах. Основними факторами, що визначають рівень ефективності виробництва продукції молочного скотарства, нині є концентрація та спеціалізація галузі, інтенсифікація, рівень годівлі тварин. Реалізація запропонованих першочергових заходів забезпечить отримання вищого прибутку, рівень рентабельності молочного скотарства буде зростати, збільшиться виробництво молока та молочної продукції на душу населення.

Станом на 2015 р. у структурі виробництва молока частка сільськогосподарських підприємств становила 20,3 %. Не є винятком і Тернопільська область, де частка сільськогосподарських підприємств становила ще менше – 10,9 %. Відповідно до положень Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» постає питання щодо забезпечення населення молоком і молокопродуктами потужностями спеціалізованих сільськогосподарських підприємств молочного скотарства [24].

Розглядаючи одержані результати, визначимо три варіанти розвитку молочної галузі: песимістичний, реалістичний та оптимістичний. За песимістичного варіанта обрано нижні межі прогнозів удоїв і чисельності

корів; реалістичного – прогностичні значення відповідних параметрів; оптимістичного – верхні межі прогнозів. Результати подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогноз розвитку молочної галузі в аграрних підприємствах
Тернопільської області на 2018 р.

Варіант	Середньорічний удій на корову, кг	Кількість, гол	Обсяги виробництва, тис. т
Песимістичний	5058	10076	50,6
Реалістичний	6161	12354	57,0
Оптимістичний	6563	14873	69,6

Дані табл. 3.6 свідчать, що найбільш імовірним є досягнення у 2018 р. обсягів виробництва молока на рівні 57 тис. т. Навіть при врахуванні оптимістичного варіанта частка виробленого сільськогосподарськими підприємствами молока у Тернопільській області не перевищить 14%.

Орієнтація сільськогосподарських товаровиробників на задоволення потреб вимагає підвищення ефективності виробництва молока на основі поліпшення кормової бази, поліпшення племінних якостей тварин; активізації інвестиційних процесів і формування ефективної матеріально-технічної бази, а також активізації державного впливу на соціально-економічні процеси у галузі, з урахуванням платоспроможного попиту на молоко і молочного скотарства.

Планом перспективного розвитку молочного скотарства в досліджуваному регіоні доцільно передбачити наступне: удосконалення нормативної бази щодо раціонального поєднання та саморегулювання економічних відносин, підвищення рівня фінансової підтримки галузі, особливо у частині забезпечення племінною продукцією; структурно-технічна модернізація галузі на основі поставки підприємствам нової техніки й обладнання; стимулювання розвитку кормової бази; активізація інноваційних процесів при розробленні й освоєнні більш ефективних

технологій утримання тварин; створення економічних умов для підвищення попиту населення на молоко та молокопродукцію.

3.2 Удосконалення системи реалізації молока.

Розвиток молочного скотарства полягає не лише у збільшенні обсягів виробництва продукції, й покращенні вартісних показників – собівартості, прибутку, рентабельності. Очевидно, що значною мірою рентабельність сільськогосподарських підприємств залежить від політики ціноутворення на молоко.

Основною проблемою молочної галузі, що перебуває у складному стані є слабка сировинна база, яка не забезпечує ритмічну роботу більшості переробних підприємств, і низька якість молока-сировини.

Останнім часом надходять значні фінансові інвестиції для розвитку молокопереробної галузі Тернопільської області та створення відповідної сировинної зони. За умови сезонності виробництва молока, підприємства молочної промисловості Тернопільської області відчувають негативний вплив нерівномірного надходження молока на переробку впродовж весняно-літнього та осінньо-зимового періодів року. З огляду на це постає потреба вимушеної переробки надлишків молока у сезон його масового надходження, який збігається з мінімальним рівнем споживання молочної продукції і дефіцитом сировини в осінньо-зимовий період. Переробні підприємства потрапляють у складну ситуацію, у літній період вони виробляють великий обсяг вершкового масла.

Дослідженням встановлено, що економічні відносини, що склалися у молокопродуктовому підкомплексі, не можуть забезпечити ефективний розвиток молочного скотарства, оскільки молокопереробні підприємства, занижуючи закупівельні ціни на молоко-сировину і завищуючи відпускні ціни на готову молочну продукцію, крім того роздрібні ціни завищує сфера

торгівлі, привласнюють основну частку валового доходу, яка значно перевищує їхній внесок у виробництво і реалізацію молока та молочних продуктів (табл. 3.4).

Наведені розрахунки свідчать, що у 2015 р. найбільша частка витрат при виробництві молока 3,2% жирності припадала на сільськогосподарських товаровиробників – 51,1%, кефіру 4,0% жирності – 40,4%, сир кисломолочний 15% жир – 36,1%. Частка молокопереробного підприємства у витратах коливається від 49,3% (сир кисломолочний 15% жир) до 35,4% (молоко 3,2% жирності).

Водночас аналіз структури доходів дав змогу встановити, що не високою є частка сільськогосподарських підприємств (відповідно 44,5; 32,5 і 7,8%), а вищою – молокопереробних підприємств. Зазначимо, що у 2015 р. внаслідок підвищення закупівельної ціни на молоко-сировину дещо збільшилася частка доходу сільськогосподарських товаровиробників і знизилася в молокопереробних підприємств у загальній сумі доходу, за всіма видами молочних продуктів даного підприємства. У сукупності це свідчить про проблеми в ціноутворенні учасників технологічного ланцюгу і вимагає його удосконалення, оскільки фактично відбувається перетік прибутку із сфери сільського господарства у переробну й торговельну сфери. Сільськогосподарські виробники втрачають частину прибутку, у створенні якого брали безпосередню участь.

Важливим механізмом регулювання розподілу прибутку між усіма сферами молокопродуктового підкомплексу АПК є ціна. Протягом останніх років сталися значні зміни у системі ціноутворення як на всю сільськогосподарську продукцію, так і на молочну зокрема. Економічні відносини між сферами молокопродуктового підкомплексу можуть бути налагоджені через вигідну систему взаєморозрахунків таким чином, щоб забезпечити мотивацію до виробництва молока та зменшити вплив торговельної сфери.

Розподіл витрат і доходу при виробництві, переробці та реалізації
молока і молочної продукції, 2015 р.

Показники	Молоко 3,2% жирн.		Кефір 4,0% жирн.		Сир кисломолочний 15% жирн.	
	грн	%	грн	%	грн	%
Собівартість 1 т молока	2434	x	2434	x	2434	X
Закупівельна ціна 1 т молока	3800	x	3800	x	3800	X
Вартість переробки з урахуванням сировини	5487	x	6487	x	7127	X
Відпускна ціна 1 т	6417	x	8490	x	19521	X
Витрати в торгівлі	641	x	908	x	984	X
Роздрібна ціна 1 т	7830	x	10230	x	24162	X
Витрати - всього	4762	100,0	6029	100,0	6745	100,0
У тому числі: виробництва	2434	51,1	2434	40,4	2434	36,1
переробки	1687	35,4	2687	44,6	3327	49,3
торгівлі	641	14,5	908	15,1	984	14,6
Прибуток (+), збиток (-) - всього	3068	100,0	4201	100,0	17417	100,0
У тому числі: виробництва	1366	44,5	1366	32,5	1366	7,8
переробки	930	30,3	2003	47,7	12394	71,2
торгівлі	772	25,2	832	19,8	3657	21,0

У нинішніх умовах розвитку економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами існує певна недовіра, оскільки виробники вважають ціни реалізації молока на переробні підприємства низькими. Переробники, у свою чергу, стверджують, що в сучасних ринкових умовах збільшення закупівельних цін призведе до збитковості їх роботи, адже ціни на готову молочну продукцію є недостатньо високими. Зрозуміло, що головним питанням у забезпеченні ефективних економічних

відносин між сферами виробництва й переробки молока має бути забезпечення прибутковості обох сфер.

Згідно із законом України «Про молоко та молочні продукти» створено Узгоджувальну комісію Міністерства аграрної політики та продовольства України для розрахунку закупівельної ціни на молоко. До складу комісії увійшли порівну представники від виробників молока та переробних підприємств. Розроблювані ними мінімальні закупівельні ціни повинні відшкодувати середньогалузеві нормативні витрати та забезпечувати мінімальний рівень прибутку виробникам молока [25].

Сучасні умови функціонування учасників молокопродуктового підкомплексу висувають підвищені вимоги до безпеки та якості сировини, оскільки лише молоко високої якості дасть змогу виробити конкурентоспроможну молочну продукцію. Тому якість молока як сировини повинна стати початковим моментом удосконалення економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками та переробними підприємствами.

Крім того, молокопереробні підприємства зацікавлені у великих постачальниках молока із високою концентрацією поголів'я корів і значними обсягами реалізації, а також діяльність яких спрямована на нівелювання впливу сезонності надходження молока на переробні підприємства. З цією метою переробним підприємствам доцільно встановлювати закупівельні ціни на весь період постачання залежно від гатунковості на рівні очікуваних цін у зимовий період, коли їх рівень найвищий. Цей підхід забезпечить взаємовигідні відносини між виробниками молока – сільськогосподарськими підприємствами, діяльність яких спрямована на отримання максимального прибутку, і переробних підприємств, які мають можливість зекономити матеріальні та фінансові ресурси. Як переконують проведені розрахунки щодо практичного впровадження такого підходу до встановлення ціни на молоко-сировину, запропонований механізм визначення ціни на основі нормативних витрат та з урахування якісних показників продукції сприятиме підвищенню рівня рентабельності виробництва та реалізації молока

Наступним важливим інструментом регулювання економічних відносин сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств є договірні відносини. Основними принципами договірної системи реалізації продукції визначено:

обов'язковість – нормативно встановлена сторонами угоди, яка означає, що учасники договору беруть на себе зобов'язання, які регламентують певною мірою виробничу діяльність, а також визначають фінансовий стан кожного із них;

рівноправність – сторони мають певні права, зобов'язання і відповідальність. Договір регламентує взаємовідносини з метою одержання обопільної вигоди і відповідальність сторін при порушенні його положень. Рівноправність виключає диктат умов договору однієї сторони відносно до іншої;

комплексність – враховує не лише економічні відносини учасників при виконанні взятих зобов'язань, й організаційні та правові. Договір повинен відображати реальний попит на продукцію і відповідно до нього формувати пропозицію;

ефективність – суворе виконання договірних відносин, що сприяє підвищенню ефективності виробничо-економічної діяльності суб'єктів угоди;

еквівалентність – встановлення взаємовигідної ціни та умов взаєморозрахунків;

стабільність – наявність регламентованих довгострокових відносин і впевненості товаровиробника продукції в їх збуті;

контроль – передбачає обмін інформацією у ході виконання зобов'язань, складання протоколів у терміни, обумовлені договором, вжиття необхідних заходів для його неухильного виконанням;

відповідальність – передбачає штрафні санкції щодо сторони, яка не виконала відповідним чином свої зобов'язання і має відшкодувати втрачену вигоду.

З метою посилення договорів необхідно використовувати додаткові, більш тісні умови партнерських відносин. Договори мають бути елементом організації виробництва, спільним плановим рішенням, формувати виробничу програму сторін. З цією метою в них доцільно передбачити конкретні пункти надання допомоги постачальникові з боку переробного підприємства та умови авансування.

Система договірних відносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами повинна включати порядок укладання договорів, умов збуту – приймання молока, визначення якості та обсягу продукції, встановлення цін, взаєморозрахунків, матеріальну відповідальність партнерів за порушення договірних зобов'язань. У договорах доцільно передбачити персональну відповідальність виконавців за додержання термінів поставки продукції, організацію централізованих перевезень молока до місць переробки за узгодженими графіками, якості продукції.

На практиці між суб'єктами господарювання використовуються три форми реалізації економічної відповідальності: санкції, розмір яких визначається процентом до вартості невиконаних зобов'язань; відшкодування втраченої вигоди за затвердженою методикою визначення матеріальної відповідальності за недопоставку сировини, зрив графіку закупівель, а також відмова від приймання молока, але у договорах не зазначається. Пропонуємо встановити штрафи на рівні ймовірної втрати у розмірі 100% вартості недопоставленого або неприйнятого молока, що забезпечить високу взаємну відповідальність сторін. За несвоєчасні розрахунки із товаровиробниками за продану сировину на молокопереробні підприємства повинні накладатись економічні санкції, які б враховували коефіцієнти інфляції та ставки процентів за споживчими кредитами за період несплати ,.

В існуючі форми договорів доцільно внести деякі доповнення. Так, у договорах регламентуються види робіт, які за дорученням Замовника (організації, що укладає договір) зобов'язується виконати Товаровиробник

продукції, що дасть змогу контролювати технологію виробництва молока і якість виконання робіт.

Договором можна регламентувати такі дії Замовника, як авансування Товаровиробника для організації та підготовки продукції до реалізації. Так, якщо Замовнику необхідно молоко із визначеними якісними показниками – високим процентом жирності до договору потрібно включити пункт, який дозволяє йому надати підтримку Товаровиробникові у придбанні високопродуктивної великої рогатої худоби, а також кормів для худоби.

У договорі також необхідно передбачити: зобов'язання Товаровиробника по страхуванню продукції до моменту передачі її Замовнику за всіма прийнятими ризиками; передачу продукції Товаровиробникові третім особам без дозволу Замовника; Товаровиробник може вимагати повернення своєї продукції та передачі її іншому покупцеві, спроможному негайно її оплатити, якщо Замовник не зможе здійснити оплату у терміни, визначені договором; відповідність якості молока і молочних продуктів нормативним документам, які регламентують безпеку життя і здоров'я споживачів та охорону навколишнього середовища.

Крім того, слід зазначити, що договір повинен укладатися, коли продукція ще не вироблена. Саме це забезпечить товаровиробникові тверді гарантії: він попередньо знатиме, яка частина продукції буде реалізована і за якою ціною.

Також доцільно передбачити попередню оплату для товаровиробників молока, що дозволить використовувати одержані кошти на поточні потреби, наприклад, на ремонт обладнання, придбання кормів і медикаментів.

У системі договірних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами необхідно врахувати опціон на поставку молока-сировини, який надасть право вибирати між альтернативними умовами договору [19, с. 121].

Дослідження дозволили встановити, що поряд із заходами економічного стимулювання слід удосконалювати організацію виробництва молока у

сільськогосподарських підприємствах. З метою забезпечення стабільного виробництва молока із високим рівнем споживчих і технологічних властивостей доцільно запровадити на молочнотоварних фермах інтегровану систему управління якістю та безпекою. Науково обґрунтована система заходів організаційного та управлінського характеру повинна охоплювати: систему моніторингу виробничого процесу; порядок визначення факторів ризику виробництва молока; порядок визначення факторів ризику виробництва молока, яке не відповідає встановленим вимогам; пропозиції щодо реєстрації результатів контролю і моніторингу та ін.

В сільськогосподарських підприємствах необхідно розробити комплексну програму управління якістю молока, яка передбачає таку систему заходів:

1 Зооветінженерні та ветеринарні (використання досягнень науки і передового досвіду, які забезпечать підвищення якості молока, збалансовану годівлю і раціональне використання кормових добавок, формування стада високопродуктивними коровами, високоврожайних сортів кормових культур із високим вмістом поживних речовин, перехід до інноваційних методів утримання тварин, раціональне відтворення стада, проведення масових профілактичних ветеринарних заходів);

2. Організаційно-економічні (раціональна організація виробничих процесів, покращення матеріально-технічної бази, формування органів управління якістю праці та молока, розробка нормативів і внутрішньогосподарських стандартів, які визначають ціни попиту і пропозиції на молоко):

3. Соціальні (підготовка і підвищення кваліфікації виконавців, регулярна оцінка та контроль якості праці й молока, матеріальне і моральне стимулювання працівників за підвищення виробничих показників, створення соціально-побутових умов).

Дослідження переконують, що існуюча система управління сільськогосподарських підприємств спрямована на те, щоб не допустити

зниження якості нижче певного рівня, тобто заходи спрямовані виключно на контроль, а не удосконалення роботи господарства і підвищення рівня якості. Очевидно, що здійснення заходів з підвищення якості молока обов'язково приведе до підвищення собівартості продукції. Водночас, налагодження дієвої системою менеджменту якості на підприємстві у перспективі забезпечить суттєву економію та нівелює втрати упущеної вигоди.

Серед організаційно-економічних заходів доцільно виділити стратегію ціноутворення з урахуванням поставлених цілей. При розрахунку ціни на реалізоване молоко господарство повинно враховувати зміни у витратах виробництва, очікуваний рівень цін на придбані засоби виробництва, беручи до уваги рівень інфляції, зміну цін у конкурентному середовищі та інші фактори. Серед факторів, що впливають на рівень цін, сільськогосподарські підприємства повинні враховувати витрати виробництва, попит (споживач), пропозицію (конкуренти), посередників (учасників) каналів збуту, якість продукції, систему державної підтримки (рис. 3.1).

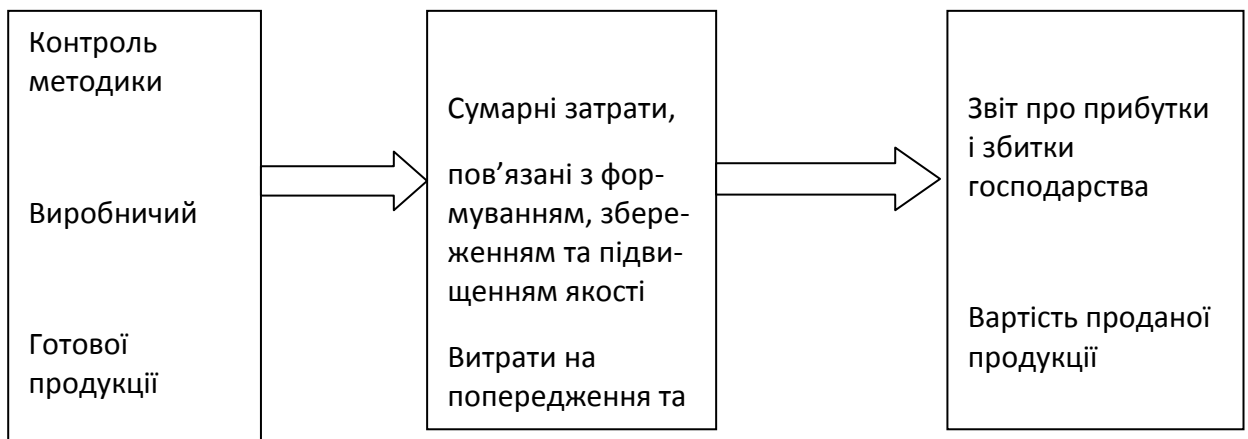

Рис. 3.1. Система управління витратами на формування, збереження та підвищення якості молока

Найдієвішим способом контролю за якістю молока, як свідчать дослідження, є здійснення контрольного доїння, яке проводиться щотижня в присутності особи, відповідальної за стан тваринництва на фермі. Для контрольного доїння беруть удій за часом, що відповідає надою, від якого була відібрана проба молока, що підозрюється у фальсифікації. Доїння проводять у сухі, чисті дійниці, молоко зливають в сухі фляги. Перевіряють

повноту видоювання корів. До закінчення контрольного доїння відбирання проб та витрата молока на внутрішньогосподарські потреби не допускається. По закінченні доїння молоко добре перемішують та металевою трубкою беруть середню пробу в об'ємі не менше 250 см³. Відібрані проби відправляють відразу на аналіз, а за наявності обладнання та перевірених реактивів показники кислотності та жирності визначають на фермах. Результат контрольного доїння оформляють актом згідно з формою № 29. За результатами аналізів роблять висновок про натуральність молока.

У разі надходження молокопереробним підприємствам молока низької якості перевіряють його якість у стійлових пробах, взятих із молока контрольного доїння. Для проведення контрольного доїння на молочну ферму виїздить представник заводу не пізніше як через 48 год після постачання молока, що підозрюється у фальсифікації.

Підвищення ефективності виробництва молока за рахунок росту якості пов'язано із регресивною витратою енергії та протеїну корму на збільшення вмісту жиру і білка в молоці. Водночас при незбалансованій годівлі хоча й досягається деяка економія на кормах, але це призводить до погіршення якості молока і великих, ніж «квазіекономія», фінансових втрат. Підвищення якості молока вимагає додаткових витрат, але вони окупляються швидше і більшою мірою, ніж витрати, спрямовані на збільшення обсягів виробництва молока за рахунок підвищення продуктивності корів. Це підтверджують розраховані показники.

Важливим елементом розробки системи менеджменту якості є наявність прифермських лабораторій із визначення якісних вимог до молока-сировини. Зазначимо, що більшість сільськогосподарських підприємств економлять кошти на її утримання й обладнання, а функції щодо визначення якості молока-сировини передають лабораторіям молокопереробних підприємств, що не дозволяє проводити оперативний моніторинг стану виробництва молока. Як наслідок – зниження безпеки та якості надосного молока. Крім

того, почастишали випадки зловживань з боку молокопереробних підприємств (заниження фактичної сортності й жирності молока) [75].

Прикладом ефективного управління якістю молока є діяльність ТОВ СГП «ім. Воловікова» Рівненської області, яке в 2014 р. отримало міжнародний сертифікат якості ISO-9001. Впровадженню системи сертифікації якості молока у ТОВ СГП «ім. Воловікова» сприяло членство України в СОТ, що значно розширило можливості збуту сільськогосподарської продукції, зокрема молочної, за умови забезпечення високої якості молока шляхом суттєвої модернізації технологічного процесу. Висока репутація сільськогосподарського підприємства як стабільного постачальника високоякісного молока дала можливість отримати кредити на розвиток молочного скотарства від іноземних кредиторів під відсотки, нижчі від середньоукраїнських. Так, 1 грудня 2014 р. в господарстві відбулося відкриття одного із найбільших в Україні молочних комплексів із сучасним доїльним залом площею 7 га. Був запущений новий доїльний зал типу «Карусель» AutoRotor Magnum 40 на 36 доїльних місць виробництва компанії ГЕА Фарм Технолоджиз (Німеччина), встановлено доїльний зал типу «Ялинка» 2x4, призначений для доїння корів в пологовому відділенні. На комплексі було збудовано новий корівник на 600 голів і реконструйовано два корівники по 600 голів у кожному, оснащених сучасним вентиляційним обладнанням та устаткуванням для напування корів компанії ГЕА Фарм Технолоджиз.

Проектна потужність комплексу становить 35 т молока на добу. У перспективі в господарстві планують збільшити дійне стадо з 1800 до 5000 корів та виробляти щоденно понад 100 т молока європейської якості.

Головна увага приділяється контролю за дотриманням вимог щодо критичних контрольних точок. На молочному комплексі затверджені перелік відповідальних осіб і графік проведення контрольних-профілактичних заходів, погоджений керівником сільськогосподарського підприємства. Особлива увага приділяється сертифікації устаткування лабораторії та її працівникам.

Це пояснюється тим, що працівниками цього структурного підрозділу здійснюється контроль якості молока на кінцевому етапі технологічного процесу виробництва.

Відповідно до норм і правил сертифікації ISO-9001 ветеринарною службою сільськогосподарського підприємства здійснюється біохімічний розгорнутий аналіз крові корів кожні два місяці з метою виявлення захворювань. Візуальний огляд тварин ветеринарами проводиться щодня. У разі виявлення хворих тварин їх ізолюють у спеціально обладнаному приміщенні, яке знаходиться поза межами комплексу [6].

Отже, якість молока є однією з найважливіших підцілей інтенсифікації, чинником підвищення ефективності виробництва молока та конкурентоспроможності продукції молочного тваринництва.

3.3. Обгрутування методики оцінки конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

Одним з визначальних елементів господарювання є конкурентоспроможність суб'єктів АПК, здатна забезпечити стійкість його позицій на внутрішніх і зовнішніх продовольчих ринках в середньо-і довгостроковій перспективі. Це пов'язано з наявністю значного потенціалу розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Саме конкуренція, заснована на факторах виробництва, здатна стати істотним важелем економічного зростання, в якій особлива роль відводиться формуванню конкурентної стратегії розвитку підприємства. При цьому управління конкурентоспроможністю господарюючого суб'єкта АПК має базуватися на інноваційному підході до стратегічного управління.

Іншими словами, господарюючі суб'єкти здатні відігравати активну роль у взаємодії із зовнішнім і внутрішнім середовищем. Крім цього, підприємствам необхідно здійснювати постійний моніторинг стратегії

управління конкурентоспроможністю в перспективному, оперативному і поточному режимі. Підвищення конкурентного потенціалу господарюючих суб'єктів АПК має ґрунтуватися на грамотному управлінні ресурсами і стратегічному векторі розвитку господарюючого суб'єкта.

Наявність системи стратегічного планування забезпечує підприємству стійкі конкурентні переваги, які, в свою чергу, характеризується важливістю і довгостроковістю проектів. Стійкі конкурентні переваги ґрунтуються на використанні сильних сторін господарюючого суб'єкта або слабких сторін його конкурентів, або на стратегії їх нейтралізації.

Існує досить велика кількість теоретичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства. В даному дослідженні така оцінка дана на основі використання конкурентного потенціалу як однієї з важливих понятійних категорій формується концепції конкурентоспроможності.

Під конкурентним потенціалом ми розуміємо набір ключових ресурсів (матеріальних і нематеріальних), що дозволяють підприємству реалізувати свою стратегію роботи на ринку виробництва товарів / надання послуг, і дає можливість успішно конкурувати з іншими учасниками ринку.

Ресурсні фактори, використані при розробці методики виявлення конкурентного потенціалу, на початковому етапі їх вибору і опрацювання повинні відповідати наступним принципам:

1. галузевій приналежності підприємства.
2. поетапності цілей: кореляція зі стратегічними завданнями і місією підприємства.
3. повноцінному розвитку господарюючого суб'єкта: відображення розвиненості підприємства в сферах, крім його основної виробничої спрямованості.
4. відкритості: можливість отримання основного обсягу інформації про кількісні (якісні) виміри показників зі звітності підприємства.
5. об'єктивності: з їх допомогою повинна бути реалізована можливість коректного виміру сильних і слабких сторін діяльності організації.

Справжні принципи служать цільовими орієнтирами при визначенні галузевих критеріїв конкурентного потенціалу. В конкурентний потенціал агропромислового підприємства вважаємо за доцільне включення восьми складових елементів, а саме:

1. Економічний потенціал - відображає здатність підприємства ефективно управляти фінансовими ресурсами для досягнення своїх коротко, середньо і довгострокових цілей.

2. Виробничий потенціал - відображає стан матеріально-технічної, сировинної бази, що сприятиме безперебійній роботі підприємства.

3. Кадровий потенціал є відображенням якісно вибудованої роботи з співробітниками на підприємстві, що дозволяє максимально ефективно використовувати потенціал кожного працівника на робочому місці, ефективно працювати з ринком праці.

4. Управлінський потенціал показує, наскільки в робочий процес підприємства впроваджені системи автоматизації та управління процесами.

5. Біологічний потенціал - це показник готовності менеджменту підприємства здійснювати вкладення в селекцію біологічного матеріалу, апробацію нових технологій.

6. Інвестиційно-інноваційний потенціал - відображає інвестиційно орієнтований підхід до управління підприємством, готовність вкладення частини прибутку в розширення, а також вдосконалення діючих процесів, впровадження нових технологій.

7. Споживчий потенціал - відображає орієнтацію виробника, через вироблений продукт (надану послугу), на свого кінцевого споживача, здатність і готовність виробляти якісний продукт.

8. Маркетинговий потенціал - даний потенціал є показником ефективного менеджменту на підприємстві, який передбачає під собою не тільки підтримку і супровід циклів закупівлі сировини, виробництва продукції та роботу по оптовій реалізації товару, а й активну маркетингову

кампанію, націлену на впізнавання бренду товару споживачами, вихід на роздрібні ринки.

На підставі вищеописаних складових елементів доцільною є наступна методика розрахунку конкурентного потенціалу.

Фінансова стійкість підприємства є основою для його стабільного розвитку і в більшій мірі відображає готовність виробляти якісний товар і бути серйозним конкурентом на ринку. Для цілей визначення економічного потенціалу, як одного з найбільш ключових і важливих, за доцільне використовувати такі показники, які застосовуються в теорії і практиці аналізу фінансового стану організації:

Коефіцієнт автономії - розраховується як відношення власного капіталу до підсумку бухгалтерського балансу.

- Коефіцієнт поточної ліквідності - визначається як відношення оборотних активів до найбільш термінових і короткострокових пасивів.

- Коефіцієнт оборотності активів - це відношення виручки від продажів до середньорічної вартості активів.

- Рентабельність продажів - це відношення прибутку від продажів до виручки від продажів.

Виробництво – ключовий напрямок діяльності всіх підприємств і налагоджена робота в даному напрямку є сильним базисом, завдяки якому підприємство може вважатися конкурентоспроможним. Грамотна побудова робочого процесу, можливість ефективного управління ресурсами - дуже важливі складові виробничого процесу. Щоб визначити виробничий потенціал підприємства, пропонується скористатися 5 критеріями, які в достатній мірі відображають виробничу складову в методиці розрахунку конкурентного потенціалу:

1. питома вага машин і устаткування, що забезпечують гнучкість виробничих процесів - визначається як відношення середньорічної вартості машин та обладнання, що забезпечують гнучкість виробничих процесів, до середньорічної вартості машин та обладнання.

2. наявність системи управління якістю - даний показник пропонується оцінювати експертним шляхом за шкалою від 0 до 1: 0 - система управління якістю відсутня, 1 - створена єдина система управління якістю (далі - експертним шляхом). в разі організації на підприємстві системи управління якістю не в повному обсязі - підприємству може бути встановлений якийсь проміжний коефіцієнт від 0,1 до 0,9 з кроком рівним 0,1.

3. коефіцієнт втрат сировини і матеріалів при зберіганні і в виробництві - являє собою відношення втрат сировини і матеріалів до загальної величини сировини і матеріалів.

4. коефіцієнт стабільності поставок сировини - даний показник пропонується оцінювати експертним шляхом за шкалою від 0 до 1.

5. коефіцієнт стабільності поставок готової продукції оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1.

Персонал підприємства - це відображення виробничого успіху і інтелектуальних активів підприємства. Готовність менеджменту активно працювати з ринком праці, вкладатися в процесі роботи в підвищення кваліфікації та компетенцій своїх працівників, працювати над їх утриманням і залученістю в робочий процес і життя організації - завжди позитивно позначиться на ефективності роботи організації і збільшенні інтенсивності праці співробітників. Агропромисловий комплекс є галуззю з високою часткою участі людського фактора і потенціалу у випуску кінцевого продукту, тому у визначенні кадрового потенціалу організації, буде корисним визначення наступних показників:

1. індекс продуктивності праці - це відношення продуктивності праці на підприємстві до максимально досягнутої в галузі.

2. коефіцієнт укомплектованості персоналу - це відношення штатної чисельності персоналу до середньооблікової чисельності працівників підприємства.

3. коефіцієнт плинності кадрів - є результатом відношення кількості звільнених співробітників до середньооблікової чисельності працівників підприємства.

4. індекс рівня освіти персоналу - розраховується як відношення чисельності осіб, які мають вищу профільну освіту і чисельності осіб, що мають середню спеціальну профільну освіту, помноженої на 0,7 до загальної чисельності персоналу підприємства.

Індекс підвищення кваліфікації персоналу - це відношення чисельності осіб, які пройшли підвищення кваліфікації та перепідготовку до загальної чисельності персоналу підприємства.

Налагодження бізнес-процесів, їх оптимізація та вдосконалення, безумовно, вимагають тимчасових і матеріальних витрат. При цьому, як показує практика менеджменту, підприємство, в якому даний механізм не реалізований з великою часткою ймовірності не зможе стати лідером ринку, тому що витрачатиме занадто великі ресурси на організацію своїх виробничих процесів силами додаткової чисельності, залученням сторонніх організацій, що надають консультаційні та інші допоміжні послуги - а значить, буде не ефективно витратити кошти.

Інвестування в розвиток виробничого процесу є в більшій мірі ознакою стабільного підприємства, готового покращувати якість своєї продукції за рахунок впровадження нових технологій виробництва, переробки, зберігання. Значні інвестиційні вкладення і грамотно реалізована інноваційна політика - дозволять господарюючому суб'єкту вийти на нові ринки, або зайняти нову для себе нішу на ринку чинному. Важливу роль в досягненні організацією поставлених тактичних і стратегічних цілей, має розвиненість інвестиційно-інноваційного потенціалу.

Особливість і відмінність агропромислового комплексу від інших галузей промисловості - це наявність абсолютно особливого фактора виробництва, такого як земля і природні ресурси, як органічну частину біотехнологічного виробничого процесу. Високий ступінь залежності успіху

компанії від даних факторів, обумовлює важливість включення біологічної складової в оцінку конкурентного потенціалу. Тому біологічний потенціал пропонується розглянути в ключі оптимізації роботи з даними факторами та готовністю вкладення грошових коштів в їх розвиток:

1. коефіцієнт селекції і гібридних сортів - відношення кількості нових сортів і видів до регулярно використовуваним.

2. коефіцієнт сучасних технологій - визначається як відношення застосування сучасних технологій до регулярно використовуваних.

Підприємство може вважатися повноцінним і ефективно функціонуючим в тому випадку, якщо крім циклу виробництва і зберігання продукції воно передбачає її повну переробку в готовий продукт і його успішну реалізацію. Щоб товар користувався попитом у роздрібних і оптових покупців, він повинен відповідати найголовнішим умовам: ціна, якість і наявність товару на ринках. Саме ці ключові позиції і відображені в складових споживчого потенціалу:

1. відповідність якості продукції підприємства умовам споживання - показник оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1.

2. насичення ринку товарами підприємства оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1, виходячи з частки товарної продукції даного підприємства на ринку.

3. прийнятність цін на продукцію - показник оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1, виходячи зі статистичних зрізів за цінами на продукти харчування.

Маркетинг в даний час - один з ключових двигунів торгівлі. Наявність в організації високопрофесійної служби, яка займається даним напрямком, і результати роботи мають вагомим значення при визначенні конкурентоспроможності продукції, а, отже, і самого підприємства на ринку.

З метою аналізу наявності маркетингового потенціалу, пропонується досліджувати 3 основні показники:

1. Питома вага витрат на маркетинг - це відношення витрат на маркетинг до суми собівартості і комерційних і управлінських витрат.

2. Позитивний імідж підприємства оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1.

3. Престижність реклами оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 1.

Перераховані вище показники можуть коректно і з найбільш високим ступенем ймовірності відобразити поточну діяльність господарства і дозволять провести повноцінний аналіз конкурентного потенціалу підприємств агропромислового комплексу.

З метою оцінки кожної складової конкурентного потенціалу пропонується взяти за основу вибрані показники з присвоєними їм ваговими коефіцієнтами, які визначаються експертним шляхом. Сума всіх коефіцієнтів дорівнює 1.

Дана методика визначення конкурентних переваг підприємства агропромислового комплексу дозволяє не тільки виконати коректне зіставлення підприємств різної чисельності, величини прибутку та виду виробничої діяльності за чітко визначеними критеріями, оцінити рівень їх стійкості за основними напрямками роботи та бізнес-функціонування на поточну дату або за певний період, але і використовувати дані аналізу фактичного використання конкурентного потенціалу з метою розробки стратегічної політики та прийняття управлінських рішень.

Висновки до розділу 3

Підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства знаходиться у вирішенні питання оптимальної концентрації виробництва, яка в даному випадку є оптимальною на молочно-товарних фермах із врахуванням багатьох факторів. На базі дрібних сільськогосподарських підприємств пропонується створити асоціацію виробників молока в межах одного району, яке буде об'єднувати два господарства, які спеціалізуються на вирощуванні кормів, 5 сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві молока із поголів'ям 100–150 голів у кожному господарстві, племінний репродуктор. Основою розрахунків протягом календарного року має бути трансферна ціна, розрахована на основі нормативної собівартості з 15% рентабельності, що забезпечить розширене виробництво. Транспортування молока від сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати спеціальним транспортом молокопереробних підприємств, обладнаних експрес-лабораторією. За розрахунками, незважаючи на невеликі обсяги реалізації молока, рівень рентабельності становитиме 20,1%.

Порівняльна характеристика роботи молочно-товарного комплексу розрахованого на 220 корів із різними системами утримання корів і машинного доїння показала, що при використанні безприв'язного типу утримання із системою машинного доїння «Європаралель» порівняно із прив'язним (система доїння молокопровід АДМ-8) досягається скорочення затрат на оплату праці в розрахунку на 1 ц молока 77,8 люд.-год проти 97,2 люд.-год, а також забезпечується вищий рівень рентабельності виробництва 29,1 % проти 13,9 %.

Найбільш імовірним сценарієм розвитку молочного скотарства досягнення у 2018 р. обсягів виробництва молока на рівні 57 тис. т. Навіть при врахуванні оптимістичного варіанта частка виробленого сільськогосподарськими підприємствами молока у Тернопільській області не перевищить 14%.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами досліджень проведених у дипломній роботі можна зробити висновки, що наведені нижче.

Найголовніший напрямком забезпечення конкурентоздатного виробництва сільськогосподарської продукції пов'язаний з оптимізацією розміщення аграрного виробництва, впровадженням нових ресурсозберігаючих технологій, охороною ґрунтів, виведенням нових сортів і порід рослин і тварин, широким поширенням використання біологізованих технологій виробництва продукції рослинництва.

Забезпечення конкурентоспроможності виробництва молочного скотарства в розвинених країнах здійснюється за такими напрямками: детальне збалансоване годування сільськогосподарських тварин; схрещування в скотарстві; інтенсифікація використання маточного поголів'я; концентрація і спеціалізація, вдосконалення технологій сільськогосподарського виробництва; використання високоефективного обладнання; механізація і автоматизація виробничих процесів.

На сьогодні спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості загального поголів'я ВРХ із 184,9 тис. гол до 163,3 тис. гол в тому числі корів – із 112,0 до 99,8 тис. гол. Через відсутність обігових коштів господарства не мають можливості будувати нові та реконструювати існуючі тваринницькі приміщення, придбати сучасне технологічне обладнання й техніку для заготівлі кормів як для власних потреб, так і для забезпечення кормами господарств населення.

У Тернопільській області майже 41,7 % сільськогосподарських підприємств утримують до 100 корів. Проте наукові дослідження свідчать, що у господарствах зі стадом менше 500 голів виробництво молока перетинає межу беззбитковості. Частка ж підприємств із поголів'ям понад 1000 голів є незначною і в 2015 р. становила 2,1 %. За такого рівня організації виробництва конкурентоспроможність є низькою на внутрішньому ринку, не говорячи про вихід на ринки зарубіжних країн.

При середньорічному надої молока від корови по сільськогосподарських підприємствах на рівні 5189 кг деякі господарства, наприклад, Бучацького району досягли рівня 7900 кг, а п'ятитисячний рубіж надоїв подолали господарства Підволочиського, Лановецького та Збараського районів. Проте у Підгаєцькому районі середньорічні надої знизилися до 3897 кг на корову. Найбільшу частку в структурі витрат складають матеріальні витрати – 76,2 %, в той час як у Збараському районі зафіксовано найвище значення – 87,8 %, а в Лановецькому найменше – 69,4 %. Ефективність та конкурентоспроможність виробництва є взаємозалежними і взаємодоповнюючими показниками. За середньо обласного рівня рентабельності 21,9 %, господарства Лановецького забезпечити 23,7 % прибутковості виробництва з показником конкурентоспроможності 23,1 та рівнем реалізації можливостей 22,7 %.

На базі дрібних сільськогосподарських підприємств пропонується створити асоціацію виробників молока в межах одного району, яке буде об'єднувати два господарства, які спеціалізуються на вирощуванні кормів, 5 сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві молока із поголів'ям 100–150 голів у кожному господарстві, племінний репродуктор. Основою розрахунків протягом календарного року має бути трансферна ціна, розрахована на основі нормативної собівартості з 15% рентабельності, що забезпечить розширене виробництво. Транспортування молока від сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати спеціальним транспортом молокопереробних підприємств, обладнаних експрес-лабораторією. За розрахунками, незважаючи на невеликі обсяги реалізації молока, рівень рентабельності становитиме 20,1%.

На ефективність ведення молочного скотарства впливають способи утримання тварин – прив'язний і безприв'язний, які й визначають організацію виробничих і трудових процесів, систему машин. Безприв'язний спосіб передбачає групове утримання тварин, найбільш ефективний спосіб гноєвидалення й роздавання кормів. Однак цей спосіб вимагає відповідного

забезпечення кормами, високого рівня кваліфікації кадрів. Прив'язний спосіб тварин забезпечує більше можливостей для індивідуального обліку їх особливостей, нормованого годування, догляду і т.д.

Порівняльна характеристика роботи молочно-товарного комплексу розрахованого на 220 корів із різними системами утримання корів і машинного доїння показала, що при використанні безприв'язного типу утримання із системою машинного доїння «Європаралель» порівняно із прив'язним (система доїння молокопровід АДМ-8) досягається скорочення затрат на оплату праці в розрахунку на 1 ц молока 77,8 люд.-год проти 97,2 люд.-год, а також забезпечується вищий рівень рентабельності виробництва 29,1 % проти 13,9 %.

За результати проведених розрахунків визначено три варіанти розвитку молочної галузі: песимістичний, реалістичний та оптимістичний. За песимістичного варіанта обрано нижні межі прогнозів удоїв і чисельності корів; реалістичного – прогнозні значення відповідних параметрів; оптимістичного – верхні межі прогнозів. Найбільш імовірним сценарієм розвитку молочногоскотарства є досягнення у 2018 р. обсягів виробництва молока на рівні 57 тис. т. Навіть при врахуванні оптимістичного варіанта частка виробленого сільськогосподарськими підприємствами молока у Тернопільській області не перевищить 14%.

Система договірних відносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами повинна передбачати порядок укладання договорів, умови збуту – приймання молока, визначення якості й обсягу продукції, встановлення цін, взаєморозрахунків, матеріальну відповідальність партнерів за порушення договірних зобов'язань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cooperatives in Europe. Activities report. Workplan 2010–2014. – 15 p.
2. Cow milk production in the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clal.it/en>.
3. Eurocoop Activity Report 2014. Brussels : European community of consumer cooperatives, 2014. – 23 p.
4. OECD-FAO : Agricultural outlook 2011–2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat.fao.org>.
5. Short-term projections for the EU dairy markets [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec.europa.eu/agriculture/milk>.
6. Short-term projections for the EU dairy markets [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec.europa.eu/agriculture/milk>.
7. The UK'S role in the global dairy market to 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epolitix.com>.
8. Tisenkopfs T., S. Sumane, A. Kalnina, 2006 : National Status Quo Report – Latvia. Workpackage 3 of the EU project SSPE-CT-2005_006541, COFAMI.
9. Аналіз ринку молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.milkua.info/uk/analytics/>.
10. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. – 2-е вид., доп. і пер. / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
11. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
12. Андрійчук В. Г. Підвищення ефективності агропромислового виробництва / В. Г. Андрійчук, М. В. Вихор. – Київ : Урожай, 2005. – 232 с.
13. Аранчій В. І. Напрямки підвищення ефективності та конкурентноспроможності виробництва молока / В. І. Аранчій, Є. В. Березницький, С. П. Зоря // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА. – 2010. – № 33. – С. 188–193.
14. Баяхметов К. Б. Технологичность и экономическая эффективность производства молока / К. Б. Баяхметов // Аграрная наука. – 2007. – № 8. – С. 27–29.

15. Березівський П. С. Економічна ефективність скотарства та шляхи її підвищення / П. С. Березівський. – Львів : «Українські технології», 1998. – С. 13.
16. Блинов А. Конкурентоспособная страна / А. Блинов, Т. Яблоновская [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.expert.ru/printissues/ukraine/2006/36/interview_makuha/.
17. Бутырин В. В. Методические аспекты определения оптимальных затрат на производство сельскохозяйственной продукции / В. В. Бутырин // Экономика с.-х. и перерабатывающих предприятий. – 2004. – № 10. – С. 40–42.
18. Голик М. А. Закономерности интенсификации сельскохозяйственного производства в условиях научно-технического прогресса / М. А. Голик. – Львов : Изд-во при Львов. ун-те, 1989. – 232 с.
19. Дацюк-Томчук М. Б. Напрями вдосконалення збутової діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу / М. Б. Дацюк-Томчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2013. – Вип. 5 (56). – С. 121–126.
20. Добрынин В. А. Актуальные проблемы экономики агропромышленного комплекса / В. А. Добрынин. – М. : Изд-во МСХА, 2001. – 402 с.
21. Добрынин В. А. Экономика сельского хозяйства : учеб. для вузов / В. А. Добрынин. – М. : Колос, 2006. – 325 с.
22. Єресько Г. О. Якість молока і молочних продуктів / Г. О. Єресько, О. І. Романчук // Вісн. аграр. наук. – 2006. – № 12. – С. 87–88.
23. Заветы великого заводчика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fermer.ru/sovet/zhivotnovodstvo/22485>.
24. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» : закон № 771/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – Ст. 98.
25. Закон України «Про молоко та молочні продукти» : закон № 1870-IV від 24 червня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – С.513.
26. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К. : Нічлава, 2004. – 312 с.

27. Ільчук М. М. Розвиток ринку молока регіону / М. М. Ільчук, О. В. Пащенко // Аграрна наука і освіта. – К. : НАУ, 2005. – № 4–5. – Т. 6. – С. 138–143.
28. Калінчик М. В. Ринкова еволюція розвитку молокопродуктового підкомплексу України / М. В. Калінчик, О. М. Одінецов // АгроІнКом. – 2005. – № 9/10. – С. 6–10.
29. Калневская Г. О. О продуктивном долголетии коров / Г. О. Калневская // Молочное и мясное скотоводство. – 2001. – № 6. – С. 6.
30. Канінський П. К. Розвиток спеціалізації сільськогосподарського виробництва в Україні / П. К. Канінський // Агроінком. – 2005. – № 9–10. – С. 24–29.
31. Кісіль М. І. Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 59–64.
32. Копитова І. В. Система критеріїв оцінки ефективності функціонування систем управління виробництвом / І. В. Копитова // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : зб. наук. пр. – Рівне : НУВГП. – 2005. – Вип. 2 (30). – С. 52–60.
33. Крілек Й. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва / Й. Крілек ; пер. з чес. ; наук. ред. М. М. Масенко. – М. : «Економіка», 1981. – 122 с.
34. Кудельский В. Э. Организационно-экономические проблемы сбыта молока сельскохозяйственных предприятий Украины / В. Э. Кудельский // Экономика и предпринимательствол. – 2013. – № 9 (38). – С. 154–161.
35. Кудельський В. Е. Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області : сучасний стан та проблеми їх вирішення / В. Е. Кудельський // Вісник ХНУ. – 2012. – № 5. – Т. 2. – 235–240.
36. Кудельський В. Е. Економічні засади виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами аграрного сектору : монографія ; за ред. К. Л. Ларіонової Экономика та управління підприємством : сучасні підходи, методи та моделі – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 133–161.

37. Кудельський В. Е. Методичні засади визначення ефективності взаємовідносин в молокопродуктовому підкомплексі України / В. Е. Кудельський // Вісник аграрної науки. – 2013. – № 3. – С. 78–80.
38. Кудельський В. Е. Організаційно-економічні засади виробництва молока в агропідприємствах Хмельниччини / В. Е. Кудельський // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 6. – С. 80–82.
39. Кудельський В. Е. Племінна справа як резерв підвищення економічної ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами / В. Е. Кудельський // Вісник ХНУ. – 2012. – Т. 6. – С. 118–121.
40. Курило С. М. Факторний аналіз ефективності молочного скотарства / С. М. Курило // Економіка АПК. – 2002. – № 1. – С. 70–76.
41. Кухарев О. Молочное скотоводство на промышленной основе – высокорентабельная отрасль / О. Кухарев, А. Ганкин // Молочное и мясное скотоводство. – 2001. – № 4. – С. 7–8.
42. Левандин Д. Состояние и тенденции развития скотоводства в различных странах мира / Д. Левандин // Молочное и мясное скотоводство. – 1997. – № 3. – С. 39–44.
43. Лисецький А. Структурний розвиток сільського господарства України / А. Лисецький, М. Соломко // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 54–61.
44. Луценко М. М. Перспективні технології виробництва молока : монографія / М. М. Луценко, В. В. Іванишин, В. І. Смоляр. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 192 с.
45. Мазоренко Д. І. Технологічні карти з виробництва продукції тваринництва та птахівництва ; за ред. Д. І. Мазоренка, П. Т. Саблука, І. Г. Бойка, О. А. Науменка. – Харків : ХНТУСГ. – 2005. – 245 с.
46. Макконнелл К. Р. Экономика : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. – Баку: Изд-во «Азербайджан», 1992. – Т. 1. – 399 с.
47. Малахов С. Н. Повышение эффективности и конкурентоспособности производства молока / С. Н. Малахов // Достижения науки и техники АПК. – 2002. – № 12. – С. 7–10.

48. Масаковський В. Концепція побудови управління витратами у сільськогосподарських підприємствах / В. Масаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 6. – С. 32–42.
49. Мертенс В. П. Економіка сільського господарства / В. П. Мертенс,
50. В. І. Мацибора, Л. Ф. Жигало та ін. ; за ред. В. П. Мертенса. – К. : «Урожай», 1995. – 288 с.
51. Мертенс В. П. Економіка сільського господарства : підруч. / В. П. Мертенс, В. І. Мацибора, Л. Ф. Жигало та ін. ; за ред. В. П. Мертенса. – К. : Урожай, 1995. – 288 с.
52. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13–20.
53. Микитюк Д. Високорентабельне молоко / Д. Микитюк, Л. Яцик, М. Геймор // Пропозиція. – 2006. – № 11. – С. 93–95.
54. Молочний світ // Аграрний тиждень. – 2007. – 03.12–09.12. – № 46.
55. Мостенська Т. Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України : монографія / Т. Л. Мостенська. – К. : УДУХТ, 2001. – 328 с.
56. Онисько С. М. Ефективність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм / С. М. Онисько, Н. М. Лавренюк // Економіка АПК. – 2010. – №8 (190). – С. 10–16.
57. Організація системи інтенсивного кормовиробництва та цілорічної однотипної годівлі тварин у молочному скотарстві // Науково-практичні рекомендації. – Мінагрополітики України, НААН України, ІТ НААН України. – Х. : ІТ НААН України, 2010. – 24 с.
58. Пархоμεць М. К. Ціноутворення на продукцію підприємств переробної промисловості АПК / М. К. Пархоμεць, М. З. Матвійчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 167–175.
59. Писанко Н. Л. Теоретичні аспекти формування системи показників оцінювання ефективності молочнотоварного виробництва / Н. Л. Писанко // Продуктивність Агропромислового Виробництва. – 2010. – № 17. – С. 59–62.
60. Повозніков М. Молочні ріки Поділля / М. Повозніков, С. Блюсюк, В. Галищук // The Ukrainian farmer. – 2011. – № 1. – С. 114–115.

61. Покропивного С. Ф. Економіка підприємства : підруч. / С. Ф. Покропивного ; вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
62. Положение на мировом рынке молока и молочных продуктов // Переработка молока. – 2011. – № 3. – С. 48–52.
63. Пороги на молочных реках // Продукты питания. – 2010. – № 21. – С. 42–44.
64. Присяжнюк М. В. Аграрний сектор України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В.Зубець, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
65. Прядко В. В. Економічна ефективність виробництва : проблеми теорії та методології управління / В. В. Прядко. – К. : Наукова думка, 2003. – 282 с.
66. Пустотина Г. Ф. Эффективность производства молока от коров разных генотипов / Г. Ф. Пустотина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 9. – С. 303–307.
67. Пуцентейло П. Виробничо-господарська діяльність фермерських агроформувань регіону на сучасному етапі ринкових перетворень / П. Пуцентейло // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України : зб. наук. праць каф. управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Терноп. акад. нар. госп-ва. – 2002. – Вип. 7. – С. 52–55.
68. Пуцентейло П. Р. Поточні проблеми та стратегічні завдання галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2010. – № 2. – С. 3–8.
69. Радько В. І. Тенденції розвитку виробництва молока в Україні / В. І. Радько // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 24–29.
70. Руденко Є. В., Россо Л. М., Трускова Т. Ю., Шаповалов С. О., Бактерицидність та бактеріальна забрудненість сирого молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу : agroua.net/animals/catalog/ag-1/a-2/info/aig-60/.
71. Руснак П. П. Економіка сільського господарства : підруч. для студ. екон. спец. вищ. аграрних закладів освіти I-II рівнів акредитації / П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий, А. А. Чалий ; за ред. П. П. Руснака. – К. : Урожай, 1998. – 319 с.

72. Руснак П. П. О некоторых экономических аспектах развития агропромышленного производства / П. П. Руснак // Социально-экономическая модель постреформированного развития агропромышленного производства в Украине. – К. : ИАЭ УААН. – 2000. – С. 139–143.
73. Саблук П. Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні : монографія ; за ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка. – К: ННЦ ІАЕ, 2005.– 340с.
74. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. – К. : Урожай, 1995. – 328 с.
75. Свиноус І. В. Переваги і недоліки державної підтримки виробництва молока на великотоварних сільськогосподарських підприємствах /І. В. Свиноус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. –С. 109–112.
76. Свиноус І. В. Світовий та вітчизняний досвід регулювання ринку молока : монографія / І. В. Свиноус, А. С. Даниленко, О. М. Варченко та ін. – Біла Церква, 2012. – 236 с.
77. Система управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, IDT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gereho.dp.ua/index/info_dstu_iso_9001-2009.html.
78. Стандарти, діючі в галузі виробництва та контролю молочної продукції // Молокопереробка. – 2006. – № 1. – С. 23–24.
79. Тарасенко Г. С. Эффективность сельскохозяйственного производства / Г. С. Тарасенко. – К. : Изд-во УСХА, 1991. – 210 с.
80. Тарасюк Н. М. До питання формування еквівалентного обміну в системі економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК / Н. М. Тарасюк, О. О. Адлер, О. Г. Ратушняк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 2. – С. 43–47.
81. Терехов Ю. И. Планирование эффективности сельскохозяйственного производства / Ю. И. Терехов, В. И. Мищенко. – Харьков : Виша школа, 1984. – 228 с.
82. Терещенко В. К. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / В. К. Терещенко // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 13–15.

83. Терещенко Н. Н. Эффективность деятельности предприятия торговли : учебное пособие / Н. Н. Терещенко, О. Н. Емельянова. – Красноярск : Краснояр. гос. торг.-экон. ин-т, 2009. – 110 с.
84. Тихая А. Какое молоко пьют украинцы? / А. Тихая // Молочное дело. – 2006. – № 12. – С. 5–8.
85. Уляницкий Д. От сыра к молоку и обратно [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/16/0/4720>.
86. Фіголь Н. На сьогодні молочне скотарство опинилось у скрутному становищі [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://a7d.com.ua/ntervju/page/3/>.
87. Хайруллин А. Н. Важный резерв повышения эффективности производства молока / Хайруллин А. Н. // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2008. – № 4. – С. 20–22.
88. Цвігун А. Т. Сучасні системи нормування енергетичного живлення великої рогатої худоби у порівняльному аспекті / А. Т. Цвігун, І. О. Ляшук, С. М. Блюсюк // Зб. наук. праць Подільського ДАТУ. – Кам.-Подільський. – 2011. – Вип. 19. – С. 194–197.
89. Чопенко В. Молочный омут / В. Чопенко // Агровісник Україна. – 2007. – № 4. – С. 59–64.